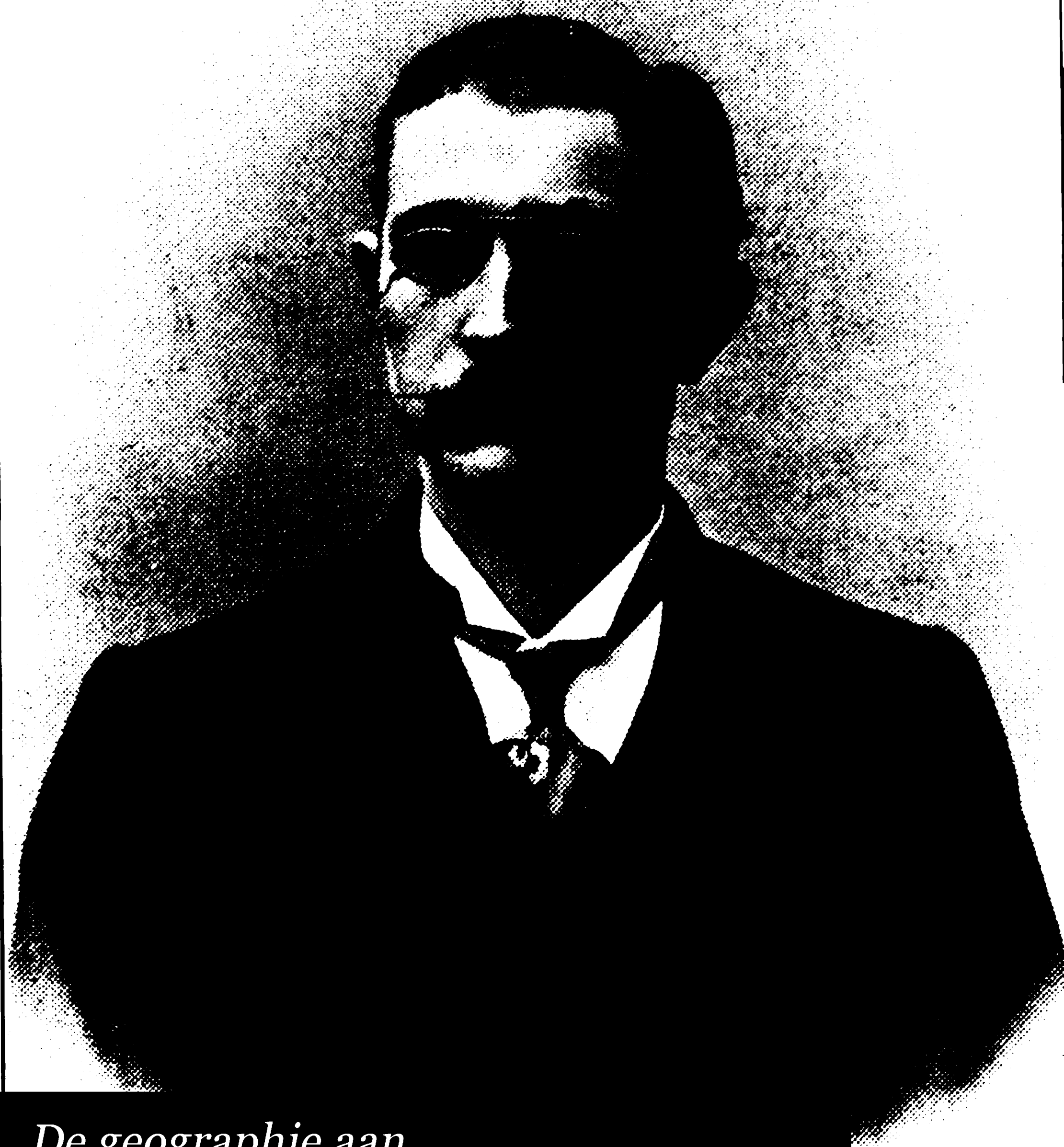

DE GEOGRAPHIE

AAN DE

Nederlandsche Universiteiten.

EEN PLEIDOOI

VOOR VOLDOEND HOOGER ONDERWIJS IN DE AARDRIJKSKUNDE

DOOR

HUB. J. BOUTEN

(H. J. BARTELS)

HOOFD-RED. VAN „WETENSCHAPPELIJK NIEUWS VOOR IEDEREEN".

OPGEDRAGEN AAN H. M. KONINGIN WILHELMINA.

AMSTERDAM,
E. VAN DER VECHT.
1905.

„De wereld zal behooren aan hem die ze het best kent."

„Es ist nichts fähiger, den gesunden Menschenverstand zu wecken, als gerade Geographie."

KANT.

AAN

HARE MAJESTEIT

WILHELMINA, HELENA, PAULINA, MARIA

KONINGIN DER NEDERLANDEN

WORDT DIT WERKJE MET DIEPEN EERBIED OPGEDRAGEN

DOOR

DEN SCHRIJVER.

Vóór een drietal eeuwen was ons kleine Nederland een land, welks bewoners de aardrijkskunde meer en intensiever beoefenden dan in een der West-Europeesche landen. De invloed van Nederland op de geografische kennis in Europa was toen zeer groot. Ons volk had aan zijn kennis van landen en volken der Aarde en aan het dienstbaar maken dier kennis tot economische doeleinden, welvaart en zelfs rijkdommen te danken.

Wetenschappelijke Nederlandsche mannen brachten alles bijeen of in beeld, wat er van de wereld in dien tijd bekend werd. Knappe kartografen leidden in of arbeidden in den gouden tijd van de Nederlandsche kartografie, welker kaart-produkten algemeen geroemd werden en gezocht waren in geheel Europa. Abraham Ortelius, geograaf van Philips II, de Ptolomeus van zijn tijd, de Amsterdamsche predikant Petrus Plancius, de ondernemende en wetenschappelijke boekdrukker Willem Jansz. Blaeu, de ervaren stuurman Lucas Jans Waghenaer, de beroemde kartograaf Gerard Mercator (Kremer,) de beroemde aardrijkskundige en uitgever van kaarten en globes, Jodicus Hondius, ziedaar enkele namen van echte Nederlanders of naar Nederland overgestoken buitenlanders, die Neerlands naam op het terrein der kartografie en op dat der scheepvaart hoog hielden.

Onder den invloed, de voorlichting en de aanmoediging van Geografen en handelaars, dus gewapend met de beste kaarten, de beste kennis en de noodige financiëele middelen, trokken Neerlands koene zeereizigers er op uit. In de

geschiedenis der ontdekkingen blinken dan ook de namen van vele Nederlanders uit, Wij noemen o. a.: Jan Huygen van Linschoten, Willem Barendz., die de bekende overwintering aan den N.-O. hoek van Nova-Zembla doormaakte, Olivier van Noordt, die in 1598 een reis om de wereld maakte, Jan Mayen, Schouten en Le Maire, die van 1615—1617 op Nederlandsche schepen een reis om de wereld maakten. Pieter van den Broek, die vooral Zuid-Afrika bereisde, Adams, Roggeveen, Abel Tassman, die in 1642 Nieuw-Holland ten zuiden langs voer en Tasmania ontdekte. Het werelddeel Australië is grootendeels eene ontdekking van Nederlanders [1]). Geheel het nieuw ontdekte vastland was omringd met Nederlandsche namen, als: Carpentarialand, Arnhemsland, van Diemensland, de Wittsland, Eendrachtsland, Edelsland, Leeuwinsland, Nuitsland enz. In 1655 reisden Pieter de Goyer en Jacob de Keyzer van Kanton over land naar Peking [2]).

Echter niet alleen aan het ruwe ontdekkingswerk namen de Nederlanders deel, ook was het hun doel over bekende landen nader kennis te verspreiden, betere handelswegen te zoeken. De Nederlanders werden beoefenaars der aardrijkskunde door hun reizen en door de behoefte, welke zij daaraan hadden voor hun bedrijf. Praktijk en wetenschap gingen samen, hetgeen bij een praktisch volk noodzakelijk het geval moest zijn, terwijl omgekeerd die verbintenis het volk ook voor het leven vormde. Schipper-koopman-aardrijkskundig schrijver waren in dien tijd niet zelden in één persoon vereenigd. Doch ook de invloed van Nederland op het aardrijkskundig hooger onderwijs in Europa was zeer groot. De Leidsche Hoogeschool [3]) o. a. verrichtte

---

[1]) J. E. Heeres. Het aandeel der Nederlanders in de ontdekking van Australië 1606—1765. Leiden 1899.

[2]) Dr. H. Blink, Nederland op het gebied van ontdekkingsreizen en aardrijkskundig onderzoek in den vreemde, in historisch overzicht. (Vragen van den dag. 1902. bladz. 673.)

[3]) Dr. H. Blink. De aardrijkskunde aan de universiteit

in vroegere eeuwen zeer veel voor de aardrijkskundige wetenschap. Paulus Merula, Philippus Cluverius, niet ten onrechte door Prof. J. Partsch te Breslau genoemd, »der Begründer der historischen Länderkunde," Willebrord Snellius, hoewel geen Geograaf, heeft men toch aan hem voor het eerst een betere methode te danken, om de grootte der aarde te leeren kennen; Bernhard Varenius, wiens boek »geographia generalis" grooten invloed gehad heeft op de studie der algemeene aardrijkskunde gedurende de 17de en 18de eeuw, die door Alexander Von Humboldt genoemd werd »den schepper der vergelijkende geographie," waarover de Berlijnsche Hoogleeraar Ferdinand Von Richthofen in zijn entreerede zich aldus uitliet: »In einsamer Grösse steht Varenius da, welcher in Jahre 1650 mit den Namen zugleich den heutigen Begriff der Geographia generalis einführte" en waarvan Prof. Hermann Wagner nog in 1898 terecht opmerkte: »Varenius was de grondvester der zoogenaamde physische aardrijkskunde, en eveneens legde hij den grondslag tot de indeeling der wetenschappelijke stof in drie hoofdafdeelingen, die wij thans veelal als mathematische geographie, physische geographie en staatkundige geographie aanduiden;" Jacobus Golius, uit wiens school Varenius en Isaak Vossius voortkwamen; Johannes Lulofs, die ongeveer een eeuw later voortbouwde op de grondslagen gelegd door Varenius en Vossius, ziedaar enkele aardrijkskundigen der Leidsche Hoogeschool, die òf de aardrijkskunde aan die inrichting gedoceerd hebben òf door haar invloed tot wetenschappelijke ontwikkeling werden gebracht. Doch ook anderen waren vooral met de pen werkzaam op dit terrein. Montanus deed een werk over Japan het licht zien; de Amsterdamsche geneesheer Olfert Dappert gaf een aantal reisbeschrijvingen uit met platen, alsmede andere aardrijkskundige compilatie-werken o.a. van Azië, Klein-

---

te Leiden (uitgesproken als openbare les bij den aanvang van het onderwijs als privaat-docent in de aardrijkskunde. 12 Dec. 1900.) Vragen van den dag. 1901. bladz. 1.

Azië, Afrika, Syrië, Palestina; Rumphius in dienst der Oost-Indische Compagnie was de grondlegger der wetenschappelijke natuuronderzoeking van Nederlandsch-Indië; Nicolaas Witsen, de Amsterdamsche burgemeester gaf een beroemde beschrijving van Tartarije in woord en beeld; Pieter Kolbe gaf eene beschrijving van Kaap de Goede Hoop, terwijl in 1726 in vijf deelen verscheen het algemeen bekende boek en belangrijk verzamelwerk Oud en Nieuw Oost-Indiën van François Valentijn. Onvermeld mogen hier tevens niet blijven de Duitscher E. Kämpfer en de Zweed Karl Peter Thunberg, die voor Nederlandsche rekening reizen deden, de eerste in Azië en Japan, de tweede ook in Japan en uit wier pen standaardwerken over die landen verschenen, terwijl Nieuwhof de reis van Pieter de Gooyer en Jacob de Keyzer beschreef onder den titel: Nauwkeurige beschrijvinge van 't gezantschap der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie van Batavia naar Peking in China. De bekende Duitsche Sinoloog F. Von Richthofen brengt dit boek »zu den besten beschreibenden Werke, welche wir über China besitzen." [1])

Na het midden der 18de eeuw wordt Neerlands invloed op de ontdekkingen en in het algemeen op de aardrijkskunde veel minder. Andere volken volgden het praktische voorbeeld door Nederland gegeven na, kwamen op, geraakten tot bloei en namen de plaats der Nederlanders in. Door 't kwijnen van Nederlands handel en scheepvaart ging ook de ondernemingslust en onderzoekingszin te niet. Eerst na het midden der 19de eeuw, vooral na 1870, brak in Nederland een nieuw tijdperk aan voor de aardrijkskunde. Ons volk werd wakker geschud door de volken, die vroeger nooit aan kolonisatie gedacht hadden, doch nu als om strijd zich wierpen op die gedeelten der aarde, die nog aan geen mogendheid behoorden. Vooral echter was het Duitschland, dat Nederland deed inzien, dat het

---

[1]) F. von Richthofen, China. Ergebnisse eigener Reisen und Studien. Berlin 1877—1885. Deel I, pag. 650.

door verwaarloozing der geografische wetenschap achterlijk bleef. In Duitschland toch deed de Geografie hare intrede aan de Universiteiten en de hoogleeraren wisten voor hun wetenschap door wetenschappelijke studiën en voordrachten, voor het volk belangstelling te wekken, welke zich alom uitte. Amsterdam gaf toen de stoot tot het oprichten van een Geografisch Genootschap in Nederland. Een circulaire door het voorloopig Comité aan verschillende bekende beoefenaars en belangstellenden in aardrijkskunde, gericht, hieldt o. a. het volgende in: »teneinde de ontwakende belangstelling in de aardrijkskunde aan te wakkeren, en daardoor die kennis te vermeerderen, waarvan o. a. handel, scheepvaart, industrie, kolonisatie en emigratie de vruchten konden plukken." Een praktisch standpunt voorwaar!

Den 3^den^ Juni 1873 werd, door de aanneming van het concept-reglement op de eerste algemeene vergadering te Amsterdam, het »Aardrijkskundig Genootschap", later het »Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap" opgericht. Zooals in de eerste algemeene vergadering werd vastgesteld, zou het doel van het Genootschap zijn: »vermeerdering, zoowel als verspreiding der geographische kennis" en verder: »het bevorderen van een doelmatig onderwijs in de Aardrijkskunde van Nederland, met het oog op het Hooger-, Middelbaar- en Lager Onderwijs." De ongetwijfeld in dien tijd, eerste in de beoefening der Geografie in ons land, Prof. P. J. Veth, werd voorzitter. Deze keuze was eene uitstekende, hetgeen in lateren tijd voldoende bewezen is. Prof. Veth toch beoefende vooral de Geografie van Nederlandsch-Indië en vele baanbrekende studiën over onze Koloniën zagen van zijne hand het licht, waaronder eenige standaardwerken. In 1854—56 verscheen zijn Borneo's Westerafdeeling, geographisch, historisch en statistisch, in twee deelen; in 1855 een studie over het eiland Timor; in 1860 Bijdragen tot de kennis der voornaamste voortbrengselen van Nederlandsch-Indië; in 1870—71 de vertaling met belangrijke aanteekeningen van het beroemde

werk van den Engelschman Wallace, Insulinde, het land van den Oerang Oetang en den Paradijsvogel; in 1873 Atchin en zijn betrekking tot Nederland, terwijl in 1873 de uitgave begon van zijn standaardwerk: Java, geographisch, ethnologisch en historisch, in drie deelen, welk werk thans in een verbeterden herdruk door de H.H. Niermeyer en Snelleman bewerkt is. De tachtigjarige grijsaard zag nog de eerste drukproeven van dezen herdruk na. Des professors zoon, Daniël Veth, tradt het eerst op als ontdekkingsreiziger voor het Genootschap, waarvan zijn vader voorzitter was, eerst in Soematra en later in Afrika, waar hij in dienst der geografische wetenschap bezweek.

Het optreden van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap voor de uitbreiding der geografische kennis was zeer belangrijk. Na veel besprekingen werd een expeditie uitgerust naar Midden-Soematra, onder leiding van J. Schouw van Santvoort en A. L. van Hasselt. De resultaten dezer expeditie werden door de leden en eenige speciale deskundigen bewerkt in het lijvige boek: Midden-Soematra, Reizen in Midden-Soematra, onder toezicht van Prof. P. J. Veth (1881—84). Het Genootschap heeft zich terecht hoofdzakelijk bepaald tot onze Bezittingen en Koloniën in Oost en West, want daar was nog een uitgestrekt terrein voor hare werkzaamheden. Zeer terecht zei dan ook Prof. Veth in zijn openingsrede van 3 Juni 1873 »dat een der belangrijkste gedeelten van den aardbodem en dat voor het geografisch onderzoek een onmetelijk terrein opent, voor ons meer dan voor eenig ander volk openligt, en onze aandacht als van zelve meer dan die van eenig ander volk tot zich roept," nl. Nederlandsch Oost- en West-Indië. Maar verder beweerde hij ook, »en de verbreiding van het Nederlandsche ras over uitgebreide gewesten van Amerika en Afrika, waardoor wij overal betrekkingen kunnen aanknoopen, en de oppervlakkig gering schijnende krachten wellicht boven alle verwachting kunnen vermenigvuldigen." 't Moet dan ook erkend worden, dat het Genootschap

ook steeds getracht heeft Nederlanders gevestigd in het buitenland als leden aan te werven, al was de belooning voor de moeiten somtijds niet bijster groot — waaruit blijkt, dat slechts weinig Nederlanders belang in Geografie stellen — en al zou wellicht het Genootschap misschien, door zich meer te wenden tot hen, die niet zulke hooge betrekkingen in het buitenland bekleeden, zijn ledental belangrijk zien stijgen — want ook dezen stellen soms belang in de geografische wetenschap en hare aanverwante vakken, doch kunnen die belangstelling meestal niet toonen. Het Genootschap moet zulke Nederlanders met behulp van anderen trachten op te sporen. — Op 1 Juni 1900 bedroeg het aantal gewone leden in het buitenland slechts 32, waaronder nog enkele niet-Nederlanders, doch de plaatsen Rangoon, Shanghai, Algiers, Peking, Loughton enz. worden zelfs als woonplaatsen van leden aangegeven. [1])

De voorbereiding en uitrusting tot de eerste expeditie nam de middelen van een klein land en een jong Genootschap geheel in beslag. Echter werd ondertusschen toch ook gedacht aan de beweging der Geografie buiten ons eigenlijk gebied. De Arctische vraagstukken trokken in dezen tijd bijzondere belangstelling. De moedige, vurige Koolemans Beynen wist ook in ons land belangstelling daarvoor te wekken en mocht den steun van het Genootschap ondervinden, dat gelden inzamelde voor wetenschappelijke tochten naar de Noordelijke IJszee. De stemming was zelfs zoo geestdriftig, dat men er te Enkhuizen en elders aan dacht de Noordpoolvisscherij weder te doen herleven en zelfs eene nieuwe Noorsche Compagnie op te richten. Een viertal tochten werden met de Willem Barends van 1876 tot 1879 ondernomen naar de IJszee.

Toen eenige jaren daarna Prof. Buys Ballot eene oproeping deed om gelden, ten einde een Nederlandsch

[1]) Naar Naamlijst der leden op 1 Juni 1900, pag. XXIV, Bijvoegsel, Tijdschrift Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap, Tweede Serie, Deel XVII, Jaarg. 1900.

station te Dicksonshaven te vestigen, om zoodoende deel te nemen aan de wetenschappelijke belegering van den Noordpool, steunde het Genootschap die zaak door eene flinke bijdrage. Van 1882—'83 was de Varna met zijn wetenschappelijken staf bestaande uit mannen als Snellen, Lamie, Kremer, Ruys, Ekema, in het ijzige Noorden werkzaam.

Toen vele mogendheden een gedeelte van het Zwarte Werelddeel trachtten te vermeesteren en men van alle kanten arbeidde, om over dit werelddeel het geografisch licht te doen schijnen, liet ook Nederland zich niet onbetuigd. Aan het eerste deed ons land niet mee, wel aan het laatste. De Amsterdammer J. M. Schuver ondernam in 1881 een reis naar het land aan den Blauwen Nijl. Hij liet op onbekende wijze het leven in Afrika's binnenlanden. Iets vroeger, nl. in 1869, liet de onverschrokken reizigster, Alexandrine Tinne, tusschen Moerzoek en Ghat op hare onderzoekingstochten het leven. A. Greshoff ondernam als handelaar bij de Nieuwe Afrikaansche Handelsvereeniging reizen aan den Kongo. Dr. Hendrik P. N. Muller verschafte ons licht over de ethnografie en de industrie van de volken in Zuid-Oost-Afrika. De Hoogleeraren K. Martin en Suringar, bijgestaan door de toen vrij jeugdige onderzoekers Molengraaff, Van Breda de Haan en Neervoort van de Pol deden in 1884 een onderzoekingstocht naar onze West-Indische eilanden. Prof. Martin strekte toen zijn onderzoek ook over Suriname uit en in 1888 verscheen als resultaat van zijn studiën een belangrijk boek.

Nederland bleef dus nergens achter, waar er te onderzoeken viel. Gedeeltelijk waren het reizen op touw gezet door het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, gedeeltelijk door deze gesteund, gedeeltelijk ondernomen door particulieren of door de Regeering.

In Juni 1851 werd het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië opgericht en dit werkte naast het

Genootschap zeer voor de uitbreiding der kennis van de Koloniën, hoewel meest in taalkundige, ethnografische en historische richting. Eveneens werden reizigers door dit Instituut ondersteund of de boeken der reizigers uitgegeven. Dr. Snouck Hurgronje maakte een reis in Arabië en zijn belangrijk werk over Mekka zag in 1889 het licht. Namens de Nederlandsche Regeering stelde genoemde heer een onderzoek in omtrent het leven en de gewoonten der bewoners van Atjeh. Het bekende werk „De Atjehers" verscheen in 1894.

Na veel zoeken en na teleurstelling in het ontvangen van subsidie door de Regeering, die in 1885 door de Tweede Kamer geweigerd was, kwam er in 1889—1890 eene expeditie van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap naar de Key-eilanden tot stand, onder leiding van H. C. W. Planten en L. J. M. Wertheim. De expeditie had met veel tegenspoeden te kampen, maar toch werd de kennis dier eilanden en der bewoners, alsmede der omringende zeeën niet onbelangrijk uitgebreid. Tevens werd nog in 1886 onder de auspiciën van het Genootschap het belangrijke boek van Riedel over de sluik- en kroesharige rassen in het Oosten van den Indischen Archipel uitgegeven.

Omstreeks het jaar 1890 ontwaakte in Nederland een nieuw leven tot het doen van ontdekkingstochten en onderzoekingen en tevens namen de onderzoekingen meer een wetenschappelijk karakter aan.

In 1889 vatten de Leidsche hoogleeraren Martin en Wilken het plan op voor een geognotisch en ethnologisch onderzoek van een aantal eilanden in het gebied der Banda-zee. Het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde, welke men het plan had voorgelegd, keurde dit goed en in 1891 stond de Nederlandsche Regeering de geldmiddelen toe. Prof. G. Wilken overleed helaas, maar Prof. Martin aanvaardde in 1891 de reis, trok over Bali naar Makkassar over de zuidspits van Celebes, naar Gorontalo, Menado, het meer van Tondano, over Siau en Sangir, de Talaut-eilanden, Halma-

heira, Ternate, Batjan, Ambon enz. Een zeer belangrijk werk, Reisen in den Molukken, hebben wij daaraan te danken. De heeren Dr. Verbeek en wijlen Fennema schreven een standaardwerk bij de geologische kaart van Java, waarin zij aantoonden in welke richting verder op geologisch gebied moest gearbeid worden. In 1891 maakten J. W. IJzerman, Dr. J. F. van Bemmelen, S. H. Koorders en L. A. Bakhuis een kloeken ondernemingstocht dwars door Midden-Soematra, die in een belangrijk boek beschreven is, dat ons inlicht omtrent land, volk en natuur.

In het jaar 1889 was, vooral door het initiatief en onvermoeid ijveren van wijlen den heer Serrurier, opgericht de Maatschappij tot bevordering van het Natuurkundig onderzoek van Nederlandsche Koloniën. Door deze vereeniging, gedeeltelijk zelfstandig, gedeeltelijk in samenwerking met het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, werd nu het onderzoek bevorderd. Op Borneo, het omvangrijkste eiland van onzen Archipel, waarvan het binnenland nog grootendeels onbekend was, werd het eerst de aandacht gevestigd. In de residentie der Wester-Afdeeling was men, met nadere topografische opnamen van wege de Regeering, in 1886 begonnen en nu wilde men eene wetenschappelijke onderzoeking dwars door Borneo's binnenland organiseeren van het Westen naar het Oosten. In 1893—94 was de Borneo-expeditie onder Dr. Bütikofer, Prof. Dr. Molengraaff, Dr. Hallier en Dr. Nieuwenhuys werkzaam in dit land. In Juli 1894 zag de expeditie zich genoodzaakt om te keeren, op grond van onveiligheidsberichten. Hoewel het oorspronkelijk plan slechts gedeeltelijk werd uitgevoerd, hebben wij aan die expeditie toch een belangrijke uitbreiding der kennis van Borneo's binnenland en zijn bevolking te danken. De phantasiegebergten, vroeger hier geteekend, moesten plaats maken voor betere inzichten, verkregen door Molengraaff. Een lid der expeditie, Dr. Nieuwenhuys, gaf echter het eerste plan niet op en hervatte de afgebroken reis,

toen de middelen daarvoor beschikbaar werden gesteld. Van 1897 tot 1899 volbracht de koene reiziger den tocht dwars door midden-Borneo en leerde ons een geheel onbekend gebied en zijn bewoners kennen. Zijn werk In Centraal Borneo, Reis van Pontianak naar Samarinda, twee deelen, werd in 1900 door de Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën, uitgegeven.

De Regeering stond voor de jaren 1888 en '89 een bedrag van tienduizend gulden toe aan het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap tot het doen van een wetenschappelijk onderzoek op een der Kleine Soenda-eilanden, Soembawa of wel Flores. Het Genootschap richtte zich tot Prof. Max. Weber, die op eigen kosten een wetenschappelijke reis in Indië wilde ondernemen, om eenigen tijd te besteden aan een onderzoek van Flores en tevens tot Prof. Wichmann uit Utrecht tot het doen van geologische onderzoekingen op dit eiland. Niet alleen Flores, maar ook Zuid-Celebes werd in het onderzoek betrokken. De Nederlandsche ethnograaf Dr. H. F. C. ten Kate, die reeds veel in Amerika, Indië en elders gereisd had, deed ondertusschen een onderzoek naar de bevolking op het eiland Soembawa.

Bijgestaan door Dr. J. Versluijs werd in 1899 door Prof. Max. Weber een hoogst belangrijk diepzee-onderzoek ingesteld in de zeeën in het oosten van den Nederlandschen Archipel, waarvoor de Regeering het schip de Siboga beschikbaar stelde. Hiernaar heet deze expeditie de Siboga-expeditie. Behalve vele anderen droeg ook het Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres, dat van den aanvang af eene geologische afdeeling heeft, hiertoe bij. Belangrijk wetenschappelijk materiaal heeft deze expeditie verzameld, hetwelk reeds, door specialiteiten bewerkt, in verschillende deelen het licht heeft gezien. Ook op Nieuw-Guinea werd nader de aandacht gevestigd. In den loop van 1901 werd door de bemanning van H. M. stoomschip Ceram van de noordkust eene verkenning gedaan langs de Humboldtbaai en

over de Tami-rivier naar het Sentani-meer. Eene wetenschappelijke expeditie onder Prof. Wichmann volgde. De Nederlandsche zendelingen Adriani en Kruyt lichtten ons voornamelijk omtrent de bevolking van de binnenlanden van Celebes in.

Op Suriname werd eindelijk ook de aandacht gevestigd. De geoloog Dr. H. van Capelle ondernam in 1900—1901 een onderzoekingstocht langs de Nickerie naar Suriname's binnenland, waar aan den bovenloop dezer rivier gedeelten lands zijn onderzocht, welke voorheen nooit door Europeanen betreden waren. Met andere colleges rustte in 1901 het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap een expeditie langs de Coppename naar het binnenland uit onder den oud-majoor L. A. Bakhuis als leider en topograaf en verder de heeren Van Stockum, Boon en Loth. Vóór alles was het doel van dezen gewichtigen tocht geografische kennis van het binnenland te verkrijgen. Het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap heeft het regelmatig systematisch onderzoek voortgezet.

De bovenstaande bijna kroniekmatige opsomming — om niet te uitvoerig te worden — bewerkt naar Dr, H. Blink [1]) geeft ons het belangrijkste, dat Nederland en Nederlanders hebben verricht, om de aarde en hare bewoners beter te leeren kennen, gedurende een viertal eeuwen.

In zijn heldentijdvak was ons kleine land het kartografisch atelier en de vraagbaak van geheel Europa. Te recht mocht de heer Henri Zondervan uitroepen: „Waar is de tijd, toen de naam van een Nederlandsch kartograaf, graveur of uitgever voldoende was, om aan een kaart alom in den vreemde een goede ontvangst en

[1]) Dr. H. Blink, Nederland op het gebied van ontdekkingsreizen en aardrijkskundig onderzoek in den vreemde, in historisch overzicht. (Vragen van den dag. 17e jaarg. 1902. pag. 673.)

een aanzienlijk debiet te verzekeren?" [1]) Vreemdelingen kwamen te Amsterdam, om *Plancius* bij groote ondernemingen te raadplegen. Dit geschiedde o. a. door den Franschen gezant Jeannin voor de ondernemingen van zijn vorst. De bloeiende handel der 17de eeuw gaf over groote kapitalen beschikking en de energieke geest van toen durfde die kapitalen ook tot ondernemingen aan te wenden. De Nederlandsche zeelieden durfden het te wagen over den Oceaan rond te zwalken en ontdekkingen in de onbekendste streken te doen. Merkwaardig bewijs voor den ondernemingsgeest der Nederlanders in vergelijking tot andere natiën is het, dat van de 21 malen, dat van Magellaen tot op Cook de wereld werd omgestevend, dit zevenmaal door Nederlanders is verricht. Niet ten onrechte beweert Reynal [2]) dan ook: „De stoutmoedigheid der Nederlanders wordt door ieder bewonderd, maar inzonderheid hun optreden op de zeeën en het vasteland der Indiën." Het waren de Nederlanders, die er in verhouding het meest toe hebben bijgedragen, om het terra incognita der 17de eeuw aan het licht te brengen; het was een Nederlander, die een nieuw werelddeel, het vijfde, ontdekte. Nieuwhofs boek over de reis van Pieter de Goyer en Jacob de Keyzer in China, zag zelfs in andere talen het licht. De Russische Czaar leerde uit de beschrijving en kaart van Tartarije van de hand van den Amsterdamschen burgemeester Witsen, zijn gebied beter kennen.

Het hooge standpunt, dat Nederland op geografisch terrein innam, deed handel en scheepvaart bloeien. Nadat de zeeweg naar Indië verkend was, werden dadelijk eenige maatschappijen opgericht, die voornemens waren handel op de Indiën te drijven. Om concurrentie en daardoor onderling verlies tegen te gaan, bewerkten de Staten, dat

---

[1]) H. Zondervan, Proeve eener algemeene Kartografie. Leiden 1898. Voorbericht pag. VI.

[2]) Reynal, Geschiedenis van de bezittingen en den koophandel der Europeanen 1780.

die verschillende Compagniën tot één vereenigd werden, de Oost-Indische Compagnie. Van 1595 tot aan de oprichting der geoctrooieerde Oost-Indische Compagnie brachten de kooplieden dezer landen niet minder dan ruim 60 schepen in de vaart naar Oost-Indië. Rijke en kleinere kooplieden stelden steeds kapitalen beschikbaar. Elk inwoner der Republiek kon bij de oprichting der Compagnie, binnen den daarvoor bepaalden termijn actiën in het oprichterskapitaal nemen »met soo weijnige en de veele penningen, als het henluijden zal gelieven" — voorwaar een kranig besluit! Er werd voor ongeveer $6^1/_2$ millioen ingeteekend, over de verschillende kamers, waarin de bestuursleden der Compagnie zitting hadden, verdeeld, in ronde cijfers, als volgt: Amsterdam ruim *f* 3.670.000, Middelburg (Zeeland) *f* 1.300.000, Delft *f* 469.000, Rotterdam *f* 173.000, Hoorn *f* 267.000, Enkhuizen *f* 540.000.

In 1610 begon de eerste dividenden-uitkeering; in dat jaar werd besloten tot twee uitkeeringen tot een gezamenlijk bedrag van $132^1/_2$ $^0/_0$. In 1611 werden 30 $^0/_0$ uitbetaald; in 1619: $37^1/_2$ $^0/_0$. Van dat jaar af werd tamelijk getrouw elk jaar dividend uitbetaald. Het hoogste dividend, dat na 1610 werd uitbetaald, was dat in 1688, nl. twee uitkeeringen, samen van $66^2/_3$ $^0/_0$. 1642 had gegeven 59 $^0/_0$, enz. Het kleinste dividend, dat van $12^1/_2$ $^0/_0$, werd herhaaldelijk genoten, o. a. steeds van 1771—1782. In 't geheel werd in de 198 jaren, waarin de Compagnie bestond, ruim 3.600 $^0/_0$ genoten, dus ruim 18 $^0/_0$ per jaar! [1])

De teleurstellingen door de Nederlanders bij verschillende pogingen dikwijls ondervonden, deden moed en volharding geenszins bezwijken. Elke mislukte poging was toen ter tijde een aansporing om eene nieuwe te wagen. Deze lichamelijke en geestelijke volharding en de geldelijke

---

[1]) Prof. J. E. Heeres, Oost-Indische Compagnie. Encyclopædie van Nederlandsch-Indië met medewerking van verschillende ambtenaren, geleerden en officieren samengesteld door P. A. van der Lith, A. J. Spaan en F. Fokkens. Eerste Deel. 's-Gravenhage-Leiden. z.j. pag. 363.

opofferingen hebben de Nederlanders van dien tijd gemaakt tot een der eerste naties van Europa. Zij vatten de aardrijkskunde op als ontdekkingswerk; de Staat steunde dit. Zij vatten de aardrijkskunde op als wetenschap, zoowel in natuurkundig als historisch opzicht; de Nederlandsche kooplieden hadden steeds een warm oog en warme liefde voor het streven van de mannen der wetenschap. Praktische zin werkte samen met hoogere opvatting. Staat en volk werkten samen, om Nederland op het gebied der ontdekkingsgeschiedenis eene eereplaats te doen innemen in de rij der volken, om Nederland eene eereplaats te doen innemen in de rij der Staten, waarvoor zelfs het machtige Spanje zoowel ter zee als te land sidderde en andere Europeesche Rijken als Frankrijk en Engeland nog langen tijd rekening mee hielden en waaraan volken in het verre Oosten en Westen, bestaande uit millioenen zielen zich gedeeltelijk door den invloed van machtsvertoon of zich gedeeltelijk vrijwillig onderwierpen.

Door de praktische beoefening der Aardrijkskunde was het Nederland der 17de eeuw rijk geworden. Na den bloei der gouden eeuw werd echter door de zonen van het eens zoo krachtige schippers- en handelsvolk vergeten, waardoor zij rijk geworden waren, waaraan zij roem en welvaart te danken hadden. Men verslapte, de geestelijke zelfstandigheid ging verloren en men dommelde in. Op het einde der 18de eeuw was dan ook alles wat in Nederland verricht werd een zwakke copy van hetgeen er in den vreemde gedacht, gewrocht werd. De eerste helft der 19de eeuw bracht hierin totaal geen verandering. Na de herstelling der zelfstandigheid wilde Nederland zijn handel wel weder uitbreiden en voor zijn scheepvaart in den vreemde nieuwe wegen openen of oude heropenen, maar men vergat bij deze onderneming een belangrijk feit, nl. dat de echte handel berusten moet op voldoende kennis van landen en volken. Zelfs in de Nederlandsche bezittingen en wel op de parel der Indische eilanden, op Java, hebben wij Nederlanders tot onze schade en schande het gemis van kennis van land en volk ervaren. Engeland

fnuikte Nederland liefst in zijn eigen gebied, want het praktische Engelsche handelsvolk had van 1811—1816, gedurende het korte tusschenbestuur op Java, veel kennis van land en volk weten te verwerven, en door zijn industrie in te richten, om te voldoen aan de behoeften en eischen der Javanen, trok het daarvan partij. Thomas Stamford Raffles, die eene uitgebreide kennis van de eilanden en de volken van den Indischen Archipel bezat, ontnam ons zelfs het monopolie van den handel in den Archipel, door de stichting van Singapoera en zijn kennis welke hij inzonderheid van Java en zijn bewoners bezat, deed hem ten dringendste protesteeren tegen de teruggave van Java aan Nederland.

Toen later Java weder in handen van Nederland kwam, moest Nederland bekennen, dat de vreemdeling maatregelen van de grootste beteekenis tijdens zijn kort bewind ingevoerd had. Slechts een tweetal worden hier genoemd. De zeer gebrekkig werkende belasting op het gebruik van bouwvelden door den inlander, werd verbeterd; er werd voor 't minst getracht naar nauwkeurigheid en vastheid in het bedrag der grondbelasting; het muntwezen, dat sedert vele tientallen van jaren in verwarring was geweest, overvoerd door nagenoeg waardeloos papier en minwaardig kopergeld, kwam in den Engelschen tijd in orde [1]. Doch wat het ergste van alles was, Engeland, welks handel met de Javanen op degelijker kennis van land en volk berustte, bleef dien handel nog lang beheerschen en geen protectionistische stelsels waren in staat aan de Nederlanders op handelsgebied weder den voorrang te verschaffen. Nederland kende, zelfs na eeuwen bezit, zijn eigen kolonie niet, waarvan zware verliezen en veel mislukking het gevolg waren, waarom eindelijk besloten werd in alle stilte van Engeland de behoeften der Javanen te leeren kennen.

---

[1]) J. A. van den Broeck, De Engelschen in den Maleischen Archipel. Encyclopædie van Nederlandsch-Indië, Deel I, pag. 499.

Naar Britsch voorbeeld en Britsche inlichtingen werkte Nederland nu voor zijn eigen kolonie!

Dit is slechts één voorbeeld, waaruit blijkt, dat de Nederlandsche Regeering voorging en voortging tot de miskenning van datgene, wat voor ons volk een ware behoefte is. Vele voorbeelden zijn nog voor het grijpen, tot in onzen tijd toe. De bloedige Atjeh-oorlog is grootendeels een gevolg van onze weinige kennis omtrent land en volk van Atjeh. Borneo is een eiland, door het Nederlandsch gezag verwaarloosd tot op het einde der vorige eeuw, waarop zelfs vreemdelingen aasden en trachtten er in door te dringen, zooals in het noorden door Engelschen geschiedde [1]), hetgeen ten zeerste vergemakkelijkt werd omdat het bestuur te Batavia zich weinig met de Nederlandsche belangen op dit eiland bemoeide en zelfs zijne ambtenaren aldaar gelast had zich niet met de inwendige zaken te bemoeien en hun verboden had zich naar de binnenlanden te begeven. Toen Sir James Brooke in 1839 en 1840 op Borneo vertoefde, waren de Dajaks te Serawak in opstand tegen den Sultan van Broenei; de Nederlandsche ambtenaren waren gedwongen zich te onthouden van inmenging en toen Brooke zijn hulp aanbood werd deze gretig aangenomen [2]). Wijlen Prof. Van der Lith sprak in 1894 nog van de weinige machtsontwikkeling, die het Gouvernement op Borneo ontplooit en van zijn verwaarloozings-systeem [3]). De Duitscher R. H. Th. Friederich, die in 1844 het Gouvernement verzocht in een wetenschappelijke betrekking naar Indië te worden

---

[1]) Een Nederlander door Borneo's Binnenlanden. (Dr. A. W. Nieuwenhuys. In Centraal Borneo. (Vragen van den Dag. 16e jaarg. 1901, pag. 285).

[2]) Sir James Brooke. Encyclopædie van Nederlandsch-Indië, Deel I, pag. 290.

[3]) P. A. van der Lith, Nederlandsch Oost-Indië, beschreven en afgebeeld voor het Nederlandsche volk. Tweede geheel omgewerkte druk. Leiden, 1894. Tweede Deel, pag. 409.

gezonden, kreeg een weigerend antwoord, waarop hij besloot dienst te nemen en koloniaal te worden. Zijn werkzaamheid in Indië heeft bewezen, hoezeer het Gouvernement zich geblameerd heeft met hem af te wijzen [1]). Eerst in den laatsten tijd is de laatste parel aan den gordel van smaragd, waarmede de Nederlandsch-Indische Archipel zich om den evenaar slingert, nl. Nieuw-Guinea voor Nederland een onderwerp van belangstelling en zorg geworden en nog eerst door de vestiging van vertegenwoordigers van het Nederlandsch bestuur aan de kust. Vooral Queensland (Australië) rustte verscheidene handels-expedities uit naar Engelsch Nieuw-Guinea, zoodat Engeland ons ook weer hier voor was [2]). En wat nu nog aangaat de Kolonie Suriname, moet hier verwezen worden naar de woorden van den Duitschen Prof. Joest: »Surinam ist das Aschenbrödel der holländischen Kolonien," en verder: »es ist aber auch das Dornröschen, das nur des Ritters hart, der den Mut hat es aus seinen langen Schlummer zu erwecken [3])." De heer Heldring [4]) heeft indertijd aangetoond wat hier nog voor de Nederlandsche Regeering te doen valt.

Ook wat aangaat de geografische vraagstukken, welke geen betrekking hebben op onze koloniën of slechts daarmee in verband staan, heeft de Nederlandsche Regeering zich steeds zeer weinig of wel in 't geheel niet bekommerd. Wijlen Prof. G. A. Wilken, de te vroeg ontslapen geleerde ethnograaf, klaagde voortdurend over

---

[1]) Friederich (R. H. Th.) Encyclopædie van Nederlandsch-Indië, Deel I, pag. 531.

[2]) Dr. H. Blink, Nieuw-Guinea in betrekking tot Nederland. (Vragen van den Dag. 17e jaargang 1902, pag. 373).

[3]) Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. Band XVIII, afl. 7.

[4]) Heldring, Surinaamsche Belangen. (Tijdschrift Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. Tweede Serie, Deel XVIII, jaarg. 1901, pag. 367).

de te weinige ethnografische gegevens, welke de geleerde wereld over China bezat. Prof. J. J. M. de Groot drong er tijdens het uitspreken zijner entree-rede in 1891 bij de Nederlandsche Regeering op aan, mannen uit te zenden, die nog gegevens over het sterk in verval geraakte Taoïsme en Boeddhisme zooveel mogelijk konden verzamelen. Beide geleerden zagen het belang van het uitbreiden der Sinologische kennis voor onze Koloniën in. De Nederlandsche Regeering vervulde de dringende bede harer Sinologen niet! Wijlen Prof. G. Schlegel drong er tijdens den Japansch-Chineeschen oorlog in eene in November 1894 in de Koninklijke Academie van Wetenschappen gehouden lezing op aan, dat Nederland het eiland Formosa zoude bezetten, omdat wij een neutrale mogendheid zijn en dus voor andere mogendheden geen gevaren opleverden, zoo wij den zeeweg naar China beheerschten, een feit, dat door een enkelen blik op de kaart bevestigd wordt. De Regeering stoorde zich daaraan niet, maar Prof. Schlegel's voorspelling, dat de Japanners zich van het eiland zouden meester maken, is door de uitkomst bevestigd. Eerst den 6den October 1865 [1]) sloot Nederland een verdrag van handel en vriendschap met China, nadat andere landen, die lang niet zulk een reputatie op geografisch gebied hebben hoog te houden als wij, Nederlanders, reeds lang waren voorgegaan, Nederland mocht toen van de Chineesche Regeering de bepaling bedingen: behandeling op den voet der meest begunstigde natie. De Nederlandsche Regeering had indertijd veel voordeel voor den handel op China uit deze gunstige bepaling kunnen trekken, maar helaas! 't mocht weer niet zijn. In plaats van werkzame Nederlandsche consulaten in de verdraghavens aan te stellen, stelde de Regeering zich tevreden met de benoeming van een minister-resident te Peking, de belangen van onzen handel in de verdraghavens daarbij niet zelden overlatende aan bestuurders van banken, die niet zelden met de Chineesche

---

[1]) Staatsblad 1865, n°. 119.

toestanden niet het minst op de hoogte waren. 't Is echter m. i. zeer de vraag of nu Nederland, na de groote gebeurtenissen in het verre Oosten, zijn belangen, welke het in China te beschermen had, niet bijtijds heeft uitgebreid, deze bepaling momenteel nog wel van veel belang is. De Chineesche Regeering is allengskens komen te staan onder een raad van Westersche voogdij en dus spelen anderen in China de baas. [1]) In de 95ste Algemeene Vergadering van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, gehouden te Amsterdam op Zaterdag 24 November 1900, hield de heer C. Kraay [2]) eene lezing, waarin hij een 14tal categorieën van zaken, welke onze betrekkingen met Oost-Azië zeer konden uitbreiden, als zij nl. uitgevoerd werden, ter overweging gaf. De Nederlandsche Regeering achtte het niet der moeite waard er zich veel aan te storen.

Onze ongelukkige stamverwanten in Zuid-Afrika hebben steeds reikhalzend uitgezien naar eene toenadering der Nederlandsche Regeering, al was het slechts door het oprichten eener stoomvaartlijn. De Regeering dacht er niet aan het eigen vaderland te bevoordeelen, door met de Boeren in een innigere aanraking te komen.

Het is echter volstrekt niet noodig zoo ver van huis te gaan, om voorbeelden te zoeken, welke er op wijzen, dat Nederland door het verwaarloozen der geografische wetenschap verslapt is. Onze buurman, het Duitsche Rijk, zal eerlang een nieuwe toltariefwet in toepassing brengen. De Nederlandsche Regeering zag wel in, dat deze tariefwet onzen handel met Duitschland een gevoeligen knak toe zou brengen, maar evenals met

---

[1]) H. J. Bartels, Neerlands Politiek tegenover China. (Wetenschappelijk Nieuws voor Iedereen, Jaargang I, pag. 629).

[2]) Verslag voor de 95ste Algemeene Vergadering op Zaterdag 24 November 1900 te Amsterdam (Tijdschrift Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. Tweede Serie, Deel XVIII, Jaarg. 1901, pag. 143).

China, had het ook met Duitschland een verdrag gesloten, waarin voorkomt de zeer gunstige (?) bepaling: behandeling op den voet der meest begunstigde natie. En wijl nu Oostenrijk, maar vooral Italië ook door het nieuwe toltarief ernstig zouden benadeeld worden en deze Staten dus door verdragen daarin gunstige veranderingen zouden trachten te brengen, zou Nederland dus eveneens kunnen profiteeren van die gunstige veranderingen, zonder een vinger uit te steken, om de diplomatieke pen op papier te zetten. Italië en Oostenrijk-Hongarije verkregen werkelijk eenige voordeelen voor hun handel en volgens ons verdrag met Duitschland, geworden die ons ook en de Nederlandsche Regeering is gerust. Maar ongelukkig kent de Regeering de bestaansmiddelen van haar eigen volk niet, want juist de behandeling op den voet der meest begunstigde natie — hier Italië — zal de doodsteek zijn voor de koolboeren van de Streek en den Langendijk, voor de aardbeienkweekers te Aalsmeer en voor de boomkweekers te Boskoop, Naarden, Oudenbosch, enz. [1])

Ons eigen landje zelf heeft voorbeelden, waaruit ten duidelijkste blijkt, hoe noodlottig de verwaarloozing der geografische wetenschap door een Regeering is. De kanalisatie der Maas in Limburg zou voor deze provincie een niet hoog genoeg te schatten zegen zijn, maar toch is en blijft een dergelijk plan nog steeds op de lange baan geschoven. In onze behoefte aan brandmateriaal moet voor $^2/_3$ à $^3/_4$ voorzien het Niederrheinisch-Westfälische Steinkohlen-Syndicat, dat ons wel-is-waar nog niet onmeedogenloos heeft opgeofferd aan speculatie-zucht, maar dat ons toch in groote verlegenheid bracht tijdens de werkstakingen,

---

[1]) H. J. Bartels, Het Duitsche Toltarief en Neerlands belangen. 1905. De afgevaardigde voor Venlo in de Tweede Kamer, [redacted] Dr. Mr. W. H. Nolens, noemde de aanneming der handelstractaten in een der nummers van zijn orgaan, „Venloosche Courant", eene goede tijding!

de groote strikes van 1889 en 1905. Eerst in de laatste jaren heeft de Regeering gedacht aan exploitatie der mijnvelden in Zuid-Limburg, na eerst mijnconsessies in vroegeren tijd te hebben weggeschonken aan Duitschers en Belgen. Zuid-Limburg kan ons geheel land gemakkelijk van steenkool voorzien, want het kan leveren voor ruim 54 millioen gulden steenkool, terwijl wij jaarlijks ongeveer voor 36 millioen gulden verbruiken. Had dus de Nederlandsche Regeering de behoeften van haar volk gekend, zij zou ongetwijfeld een man als de heer Doppler vroeger hebben uitgezonden op onderzoek om haar te verrassen met de mededeeling dat Zuid-Limburg jaarlijks nog voor 19 millioen gulden meer steenkool kan leveren, dan het Nederlandsche volk noodig heeft [1]).

Zondert men de subsidies, die het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap en andere vereenigingen nu en dan van de Regeering ontvangen — soms echter nog met groote moeite — en de enkele onderzoekingen door de Regeering zelf optouw gezet, uit, alsmede nog enkele andere zaken, die later ter sprake gebracht worden, dan blijft er zeer weinig over dat spreekt voor erkenning der Geografie als wetenschap door de Nederlandsche Regeering. En waar nu de Regeering niet inziet, dat nieuwe tijden andere behoeften stellen, dat Nederland achterlijk blijft door verwaarloozing der geografische wetenschap, daar kan het geen verwondering baren, dat ook de beoefening der Geografie door de burgers van den Staat, arm en rijk, jong en oud, gering is, ja zelfs de belangstelling in die wetenschap veel kleiner is dan die door andere naties aan den dag gelegd. Op dit onderwerp kom ik nader terug.

De aardrijkskunde in haren nieuweren vorm of m. a. w. de nieuwe richting in de aardrijkskunde is, wat betreft

---

[1]) H. J. Bartels. Het Niederrheinisch Westfälische Steinkohlen-Syndicat of Nederland en zijn behoefte aan brandmateriaal. Goes, 1905.

de leerstof, geschikt om gedoceerd te worden bij het Lager-, Middelbaar-, Gymnasiaal- en Hooger onderwijs. Ik wensch hier in 't kort het Lager-, Middelbaar- en Gymnasiaal Onderwijs in de Geografie in Nederland te bespreken en knoop daaraan vast het onderwijs in Landbouw- en Handels-aardrijkskunde, alsmede eene beknopte beschouwing der verschillende examens aardrijkskunde. Het Hooger Onderwijs in de Geografie bespreek ik later.

De aardrijkskunde in haar nieuweren vorm is van veel belang voor de lagere school. De heer J. J. Ten Have [1]) geeft daarvoor een 5-tal gronden aan, welke zijn: 1e. De aardrijkskunde is van groot practisch nut, d. w. z. in het leven komt hare kennis elkeen te pas. Niemand voorzeker zal dit met het oog op den tegenwoordigen tijd ontkennen. Ik heb kooplieden ontmoet, die waren naar overzeesche landen zonden, maar nauwelijks vermoedden, welke rijken hunne concurrenten waren; menschen, die met de eenvoudigste aardrijkskundige zaken op gespannen voet stonden. Zoo iets kan en moet de lagere school voorkomen. En, wordt er niet in bijna elk huisgezin een courant gelezen? — 2e. De aardrijkskunde breidt den gezichtskring van den beoefenaar uit. Sommige menschen kennen hun dorp en den allernaasten omtrek; verder zijn ze nooit geweest; van enkele plaatsen buiten dien kring hebben ze »wel eens hooren spreken." Hoe ongelukkig moeten vele voorstellingen dezer lieden zijn? — 3e. De formeele waarde der aardrijkskunde is groot. Zij geeft den leerling tal van voorstellingen en begrippen, die door haar verscheidenheid aantrekken en van des te meer belang zijn, omdat de inhoud zoo zeer verschilt. Buiten de Natuurwetenschappen is er zeker geene wetenschap, die zich in dit opzicht met de aardrijkskunde kan meten. -- Deze beelden worden met elkaar in verband gebracht, zij worden

[1]) J. J. Ten Have. Het onderwijs in de aardrijkskunde in de lagere school. Besproken en door voorbeelden toegelicht. 2de vermeerderde druk. 's-Gravenhage 1896. bladz. 21.

in groepen verdeeld. De onderwijzer vraagt niet alleen naar het wat, maar ook naar het hoe en waarom en zoo wordt het oordeel veelvoudig gescherpt. In het trekken van besluiten wordt de leerling voortdurend geoefend. — 4e. De aardrijkskunde leert juister over eigen toestanden oordeelen, indien nl. de onderwijzer in het schetsen van vreemde volken niet te kort schiet. — 5e. De aardrijkskunde is een belangrijke hulpwetenschap in de lagere school, vooral voor de geschiedenis. — Vatten we dit alles in het kort samen: *a.* De aardrijkskunde is zoowel om hare materieele als om hare formeele waarde van groot belang; *b.* hare leerstof is voor de lagere school geschikt.

't Moet tot eer der onderwijzers bij het Gewoon- en Meer Uitgebreid Lager Onderwijs en het Herhalings-Onderwijs gezegd worden, dat de jeugd over 't algemeen met haar eigen vaderland goed op de hoogte is, als zij de school verlaat. Maar daarvoor zorgden ook onderwijsmannen als Ten Have, Deelstra, Bos, e. a. door het schrijven van beknopte handleidingen, die men de jeugd zonder eenig voorbehoud in handen geven kan, door 't schrijven van handleidingen, die het jeugdig verstand kan doorwerken en in zich opnemen. Wat betreft het lager onderwijs in de aardrijkskunde, kan zonder eenige overdrijving gezegd worden, dat Nederland van alle naties aan de spits staat. Het lager onderwijs in de aardrijkskunde in Duitschland, België, Frankrijk, Engeland, Spanje, doet onder voor dat in Nederland. In plaats van te beginnen met de eenvoudigste begrippen, worden leerlingen van 7 à 8 jaar in het buitenland lastig gevallen met: een definitie van aardrijkskunde, den vorm der Aarde, bewegingen der Aarde, dag en nacht, jaargetijden, meredianen, parallellen enz. voorzeker geen kost voor zulke jeugdige kinderen! De boekjes van Dubail [1]) en Focin [2]) voor

---

[1]) Dubail, Nouvelle Méthode Pratique pour l'Enseignement de la Géographie, Paris 1886.

[2]) Foncin, l'Année prépatoire de Géographie à l'usage des commençants, Paris 1888.

Frankrijk, die van Du Fief [1]) voor België, die van Prüll [2]) en Häusler [3]) voor Duitschland en dat van Esteban Paluzíe y Cantalozella [4]) voor Spanje, Zuid-Amerika etc. wettigen de bewering, dat het onderwijs in aardrijkskunde in die landen nog op lagen trap staat. Het lager onderwijs in de aardrijkskunde in Nederland is dan ook ten zeerste geschikt, om in een jeugdig gemoed reeds de grondslagen voor een intensiever beoefening der Geografie in lateren tijd te leggen. Verwondering echter baart het feit, dat de Aardrijkskunde van Nederlandsch Oost- en West-Indië op vele scholen eenvoudig verwaarloosd wordt. Een schoolhoofd ten plattelande schreef mij eens: »'t is helaas! waar, dat de aardrijkskunde onzer Bezittingen en Koloniën op vele scholen òf stiefmoederlijk òf in 't geheel niet behandeld wordt." Vooral ten plattelande stelt men zich eenvoudig meestal tevreden met de behandeling van Nederland zonder meer. Maar eene handleiding, die de aardrijkskunde onzer Bezittingen en Koloniën eenvoudig en sober behandelde, ontbrak voor eenige jaren ook nog. Ik heb in deze behoeften getracht te voorzien. [5]) Ook bij de opleiding voor onderwijzer komt veelal het onderwijs in de aardrijkskunde niet tot zijn recht. Op vele Normaal- en Kweekscholen wordt op dit terrein nog te veel gedresseerd, nog te veel toevertrouwd en vertrouwd aan en op het geheugen der leerlingen. Namen en nog eens namen memoriseeren is meestal schering en inslag;

---

[1]) Du Fief, Eléments de Géographie. Ouvrage rédigé conformement au programme officiel de l'enseignement primaire du premier degré. Bruxelles—Namur, 1882.

[2]) Prüll, Die Heimatkunde, Leipzig 1890.

[3]) Häusler, Grundstufe der Heimatkunde, Berlin 1891.

[4]) Esteban Paluzíe y Cantalozella, Geografia Para Niños, Barcelona 1901.

[5]) H. J. Bartels, Oost en West, Eerste Aardrijkskundig Leerboekje van Nederlandsch Oost- en West-Indië voor het gewoon lager onderwijs, maar vooral ten dienste van het onderwijs ten plattenlande, Baarn. 1902.

sla b.v. *b.* op het veel gebruikelijke boek van F. Bruins [1]) en ge zult daarvan overtuigd wezen. Echter ook hier kan de docent veel invloed uitoefenen op zijn leerlingen en bij eenigen takt zal het hem niet moeilijk vallen tenminste enkele leerlingen liefde voor zijn vak in te boezemen. Nog steeds gedenk ik met warmte de tactvolle leiding gedurende de lessen in de aardrijkskunde van Nederland door het schoolhoofd Perry. Deze onderwijsman gaf het bewijs, hoezeer ook het lager onderwijs kan medewerken, om in een jeugdig gemoed den grondslag te leggen voor het kiezen van een levensdoel.

Dr. D. J. Steyn Parvé, de eerste der inspecteurs van het Middelbaar Onderwijs, erkende de beteekenis der aardrijkskunde voor het onderwijs. De Wet op het Middelbaar Onderwijs. gedeeltelijk een zijner scheppingen, ruimde de aardrijkskunde een waardige plaats in. Zijn plotseling overlijden heeft veel nadeel toegebracht aan de ontwikkeling van het onderwijs in het algemeen en aan die der aardrijkskunde in het bijzonder. Echter 't was reeds eene goede schrede voorwaarts, dat de Wet op het M. O. in 1863 het nut der aardrijkskunde erkende en haar beschouwde als noodig voor de ontwikkeling van onzen tijd. Maar de Regeering vergat, dat er leerkrachten voor dat vak noodig waren, waardoor het aardrijkskundig onderwijs ten zeerste benadeeld werd. Van het onderricht in de aardrijkskunde op Hoogere Burgerscholen etc. in dien tijd, worden zonderlinge staaltjes verteld. Gelukkig echter, dat enkele onderwijsmannen zich over deze asschepoester der leervakken ontfermden en ten minste eenige goede handleidingen ten gebruike bij dit onderwijs het licht deden zien. Vooral blonk hierdoor uit wijlen P. R. Bos en in den nieuweren tijd Schuiling, Beekman e. a. Toch is het onderwijs in de aardrijkskunde op vele Hoogere Burgerscholen met 3- en 5jarigen cursus lang

---

[1]) F. Bruins, Onze Moeder Aarde, Geïllustreerd Leerboek de Aardrijkskunde voor schoolgebruik. Derde Druk. Groningen 1890.

niet, wat het eigenlijk zijn moest, vooral niet op de eerstgenoemde inrichtingen. Dit is hoofdzakelijk een gevolg daarvan, dat de eigenlijke bestemming der Hoogere Burgerschool met 3jarigen cursus niet erg duidelijk is. Zoo o. a. is de vraag of zij is eene voorbereiding voor de Hoogere Burgerschool met 5jarigen cursus of eene voorbereiding voor het eigenlijke leven, d. i. voor handel, industrie etc. nog niet opgelost. De laatste meening wint gelukkig meer en meer veld. Vandaar dan ook, dat het programma voor aardrijkskunde op dergelijke inrichtingen niet scherp omlijnd kan worden en er maar op los gedoceerd wordt. De vraag b.v.b. of de beginselen der wis- en natuurkundige aardrijkskunde op een Hoogere Burgerschool met 3jarigen cursus thuis hooren, wordt door velen bevestigend, door anderen ontkennend beantwoord. Ik zelf behoor tot die categorie, die deze vraag bevestigend beantwoordt en wel op de volgende gronden: Een goed docent toch zal bemerken, dat, als hij met zijne leerlingen de beginselen der wis- en natuurkundige of zoogenaamde Algemeene Aardrijkskunde behandeld heeft, deze laatsten beter onderlegd zijn, om met meer vrucht de lessen in aardrijkskunde te volgen. In de polytische aardrijkskunde doet zich de vraag: waarom is die hoogvlakte dor? waarom heeft die plaats zulk een hoog of laag regencijfer? etc. etc. gedurig voor. Hoe 't echter ook zij, de Hoogere Burgerscholen met 3- en 5jarigen cursus zijn inrichtingen, waarop de keuze van een levensdoel door de leerlingen allengskens een meer omlijnden vorm begint aan te nemen. Een praktisch leeraar kan den leerlingen hierin natuurlijk veel tegemoet komen en zal dit dan in de meeste gevallen ook doen. Vooral het bezielend woord van den leeraar kan enkele leerlingen liefde voor de aardrijkskunde inboezemen en wat door de onzekere bestemming der school bedorven wordt, kan hij ten minste bij enkelen goedmaken. Nog steeds ben ik mijnen gewezen leeraar Dr. L. Stijns dankbaar voor de praktische leiding bij het onderricht in dit vak, die door het hoe? en waarom? steeds op den voorgrond te

doen treden, het verstand ontwikkelde en de veelal dorre stof leven en bezieling wist te verleenen. In dezen tijd met zijn vinnigen strijd om 't bestaan, wil men — treurig voorwaar! — de aardrijkskunde weder aan haar zelve overlaten. Echter wint de meening meer en meer veld, dat de inrichtingen voor M. O. geen opleidingsscholen voor hoogere inrichtingen voor onderwijs mogen zijn en blijven, maar dat deze meer praktisch voor het leven moeten opleiden. Maar welke plaats moet dan de aardrijkskunde als vak van onderwijs op deze inrichtingen innemen? Welk doel moet met het onderwijs in dit vak beoogd worden? Ik deel de meening van Dr. Blink [1]), als hij beweert: „Voor de middelbare scholen moet aardrijkskunde hoofdzakelijk land- en volkenkunde zijn."

Bij het Gymnasiaal-onderwijs wordt vaak de aardrijkskunde zeer stiefmoederlijk behandeld. Andere vakken b.v.b. de oude talen worden van meer belang geacht — ik vraag echter »waarom?" — en aan de aardrijkskunde worden slechts enkele uren gewijd. De leerstof moet daarom op die inrichtingen te beperkt wezen, en die beperking is oorzaak, dat veelal weinig van het aardrijkskundig onderwijs beklijft. Mannen als Timmerman, Aitton e. a. zien zeer zeker de belangrijkheid der aardrijkskunde, ook voor het Gymnasiaal-Onderwijs in, maar wat helpt het, als dergelijke inzichten tot lokale gevallen — hier de inrichtingen, waaraan deze heeren doceeren — bepaald blijven? De Pro-Gymnasia zijn, voorzoover ik weet, slechts door één inrichting in ons land vertegenwoordigd. Vóór enkele jaren was het echter met het aardrijkskundig onderwijs aan deze school treurig gesteld. Bij de behandeling der aardrijkskunde van Nederland werd een geheel verouderde handleiding gebruikt, waaruit de leerlingen nog

[1]) Dr. H. Blink, De nadeelige gevolgen der onpædagogische regeling van ons Middelbaar en Hooger Onderwijs voor een gezonde ontwikkeling der natie. Een woord tot ouders en opvoeders (Vragen van den Dag, 17e Jaarg. 1902, pag. 258).

geheel op z'n ouderwetsch leerden, dat onze vader Rijn langs Utrecht stroomde en bij Katwijk in zee uitmondde! Ik geef hier het woord aan een deskundige bij uitnemendheid, aan Prof. Winkler [1]): »De gymnasia zijn niet in de richting van den nieuweren tijd ontwikkeld, bezitten het studium generale van onzen tijd niet meer, hebben opgehouden algemeen voorbereidende scholen te zijn; zij zelve, door de bifurcatie geheel ongeschikt gemaakt tot voorbereidende scholen, kweeken een zonderling versteend geslacht van menschen, die in de moderne samenleving, blind als zij zijn voor natuuraanschouwing en nieuwere geschiedenis (ook aardrijkskunde, als behoorende tot natuuraanschouwing, ten minste gedeeltelijk) niet meer tehuis zijn."

Het handelsonderwijs heeft in Nederland een eigenaardige vlucht genomen. De beoefening der Handelsaardrijkskunde op die inrichtingen laat toch nog veel te wenschen over en toch, na de moderne talen, moet dit vak het voornaamste zijn. Of het dit binnenkort worden zal? Een zekere Rotterdamsche Uitgeversfirma schreef mij eens: »'t zal nog wel een tiental jaren duren, voordat de Handelsaardrijkskunde algemeen als vak op de handelsinrichtingen hier te lande gedoceerd wordt." Ik deel echter deze meening niet. Bij de behandeling der aardrijkskunde op dergelijke inrichtingen moet voorop gesteld worden eene algemeene beschouwing der vreemde volken, naar hun zeden, gewoonten, economischen en socialen toestand en in hun verhouding tot de Europeesche volken, inzonderheid tot Nederland. En welk boek geeft dit nu? Bijgeval de werken over Handelsaardrijkskunde van Blink, Ten Have? Immers niet! 't Is daarom volstrekt niet te verwonderen, dat de Handelsaardrijkskunde niet dadelijk bij het zich uitbreidende handelsonderwijs, flink is aangepakt. Er bestaat geen wegwijzer op dit terrein, de bestaande handleidingen zijn meer aardrijkskundige werken in algemeenen zin, dan leerboeken over Handelsaardrijks-

[1]) Prof. Winkler, Universiteit en Vakschool, pag. 41.

kunde, in den eigenlijken zin des woords. Eene dergelijke handleiding heb ik momenteel in bewerking en door nu zulk een boek ook geschikt te maken, om gebruikt te worden als leerboek op Hoogere Burgerscholen met 3- en 5-jarigen cursus, Kweek- en Normaalscholen voor onderwijzers(essen) enz. denk ik een steentje bij te dragen tot bereiking van het doel, waarvoor eigenlijk deze inrichtingen voor onderwijs bestemd zijn [1]). Ook op Landbouwscholen en -cursussen is de aardrijkskunde in miscrediet, m. i. echter geheel ten onrechte. De zoogen. Landbouw-aardrijkskunde behoort op deze inrichtingen wel degelijk thuis. De beoefening van dit vak kan den leerlingen van veel nut zijn bij de bestudeering van andere vakken: Landbouw, landbouw-scheikunde, veeteelt enz. Mijn werk over Landbouw-aardrijkskunde, dat rekening houdt met de verschillende andere vakken, door de leerleerlingen te bestudeeren, is ter perse [2]).

Verbonden met het onderwijs aan Lagere-, Middelbare onderwijs-inrichtingen en Gymnasia, zijn de verschillende examens en 't zijn nu juist de examens in aardrijkskunde, die ons een afspiegeling geven van de treurige manier, waarop de aardrijkskunde bij het onderwijs behandeld wordt. Leerlingen van Kweek- en Normaalscholen leggen examen af voor onderwijzer en worden op de examendagen somtijds met den grootsten aardrijkskundigen onzin geplaagd. Een voorbeeld daarvan geeft o. a. de eens op een examen gestelde vraag: »Kunt ge duidelijk maken het verschil in smaak der groenten van den zand en van den klei?" Het eigenlijke doel dier vraag te vatten, is voor een 18-jarige onmogelijk. De examens 1905 gehouden te Arnhem, 's-Hertogenbosch en Maastricht gaven den candidaten eene opgave in handen, die zelfs door een leeraar

[1]) H. J. Bartels, Handboek der Handelsaardrijkskunde met schetsen over de economische en sociale toestanden der vreemde volken, etc. Baarn, 1905.

[2]) H. J. Bartels. Beknopt Leerboek der Landbouw-Aardrijkskunde. 1905.

M. O. moeielijk te beantwoorden is. Zij hieldt in het aanwijzen der ligging van een aantal plaatsen in Nederlandsch Oost-Indië, waaronder er enkele waren, die men nooit hoort noemen. Trouwens de Nieuwsbladen waren algemeen van gevoelen, dat de examinator, die deze vraag heeft opgemaakt, de atlas opengeslagen en de plaatsjes eerst opgezocht heeft. Is 't een wonder, dat er op de Kweek- en Normaalscholen in dit vak moet gedresseerd worden, het geheugen moet verstompt worden door memoriseeren en nog eens memoriseeren, tot in het oneindige? Op het examen voor de Hoofdakte is het niet veel beter of wellicht nog erger gesteld. Vooral de algemeene aardrijkskunde, inzonderheid de Cosmographie [1]) is een kwelvak voor de candidaten. Er zijn examinators, die verlangen, dat geantwoord wordt geheel in hun geest, dus zooals zij zelf eene stelling geleerd en niet zelden geheel van buiten geleerd hebben. Zoo o. a. is mij een examinator bekend, die telkens de vraag stelt: wat verstaat men door de geografische breedte eener plaats? en steeds als antwoord verlangt: Onder de geografische breedte eener plaats verstaat men den hoek, dien de verticaal der plaats maakt met haar projectie op het vlak van den evenaar. Dit antwoord verlangt die man, met een ander is hij niet tevreden. En nu moge de examinator misschien dit antwoord begrijpen, de candidaat zeker niet, wijl voor het juiste begrip daarvan eene wetenschappelijke voorstudie noodig is. Daarom zou men het verzoek aan de heeren examinatoren mogen richten: geef brood in plaats van steenen en boezem den candidaten geen afkeer in voor dit vak. Echter, eere wien eere toekomt; sommige commissies huldigen het denkbeeld, dat de candidaat het bestudeerde aan den hemel moet nagaan en de examinators vorschen er wel degelijk naar of dit ook gedaan wordt.

Vele leerlingen, komende van Hoogere Burgerscholen

[1]) Zie o. a. het Naschrift van H. J. Bartels, Vraagstukken, benevens Vragen, Opgaven en Bouwstoffen voor Opstellen over Cosmographie. Tilburg, 1905, pag. 50.

met 3- en 5jarigen cursus en Gymnasia, kiezen het ambt van klerk der Posterijen en Telegrafie, spoorwegambtenaar, klerk, commies bij de belastingen enz., echter ook hier geen toelating zonder voldoend afgelegd examen. Dat bij deze examens soms zonderling met de aardrijkskunde wordt omgesprongen, is algemeen bekend. Op het examen voor klerk der Posterijen en Telegrafie [1]) b.v.b. laat de examinator den candidaat een reisje maken, doch in plaats dat hij op deze manier de aardrijkskundige kennis van den candidaat peilt — waartoe reisjes zoozeer geschikt zijn en wat een goed examinator ook altijd zal doen — laat hij hun in vele gevallen alle kleine plaatsjes in een relletje opnoemen. De candidaten vatten natuurlijk dadelijk de wijze van examineeren van hun examinator en 't is daarom duidelijk, dat een candidaat, die 't den eersten keer niet halen kon, voor den tweeden maal beter beslagen op 't ijs komt, m. a. w. voor den examinator verschijnt met zijn bovenkamer vol namen van onbeduidende plaatsjes. Ja, nog sterker, een candidaat deelde ons mede, dat hij zelf, terwijl men een ander examineerde, in de wachtkamer van het examengebouw een spoorweggids ter hand nam en onder de hand een menigte plaatsjes van buiten leerde. Een examineeren op die wijze brengt den candidaat natuurlijk tot een studie, welke niets meer is dan geheugenwerk en nog eens geheugenwerk, tot een kennis, waaraan hij in zijn volgend leven niets heeft, welke niet beklijft en welke hem bovendien geestelijk afmat. Op 'n ander examen, nl. dat voor Leerling-Consul, wordt de aardrijkskunde, vooral de Handelsaardrijkskunde, zoogoed als verwaarloosd. En wie moet al meer van Handelsaardrijkskunde weten dan een consul? Stemmen zijn er dan ook opgegaan, om de opleiding van Leerlingen-Consul te brengen onder de wet op het Hooger Onderwijs, m. i. zeer terecht.

---

[1]) H. J. Bartels, De Aardrijkskunde op het examen voor klerk der Posterijen en Telegrafie (Wetenschappelijk Nieuws voor Iedereen, 2e Jaargang, 1904—'05, pag. 99).

Andere Examens-Aardrijkskunde wil ik hier stilzwijgend voorbijgaan. De ruimte ontbreekt mij om daarover nader uit te weiden. Over 't algemeen echter kan gezegd worden, dat de aardrijkskunde op bijna alle examens in Nederland in miscrediet geraakt is. Men heeft geschreeuwd: „vereenvoudiging der examens!" Tot heden vruchteloos. De Regeering wil niet. Men maakt propaganda voor de leuze: „afschaffing of vermindering van examens en vereenvoudiging en beperking van het onderwijs," tot heden met veel succes bij de bevolking, maar de Regeering blijft doof. En wijl nu de examens voor het grootste gedeelte een afspiegeling zijn van het opleidings-, beter dril-systeem, van het onderwijs op verschillende inrichtingen, zoo mag vrijmoedig gezegd worden, dat de aardrijkskunde bij het onderwijs — het gewoon lager onderwijs uitgezonderd — een kaartenhuis is, dat bij het minste windje instort en niets overlaat dan... de puinhoopen, die eerst moeten weggeruimd worden, wil men verder bouwen.

De miskenning door de Regeering van dat, wat voor ons volk van het grootste belang is, het onvoldoend voortgezet onderwijs in aardrijkskunde, de onzin, welke verkocht wordt op de verschillende examens-aardrijkskunde, heeft een niet te loochenen nadeeligen invloed op ons volk uitgeoefend en doet zulks nog. Aan de behoeften des volks is langen tijd niet voldaan; de verschillende generaties hebben de aardrijkskunde door de Regeering en daardoor ook door het gros van het volk zien verwaarloozen en de enkelen, die steeds op hetzelfde aanbeeld hamerden, met dezelfde motieven ter wille der aardrijkskundige ontwikkeling van ons volk, voor den dag kwamen, vonden weinig of geen gehoor. De Regeering liet het volk in de meening, dat het zonder aardrijkskundige kennis met handel, nijverheid en bestuur der Oost- en West-Indische Bezittingen best ging, doch toen zij zich gedwongen zag van vreemdelingen de behoeften etc. onzer eigen Bezittingen te leeren, waarvoor zij zich

tegenover vreemdelingen niet scheen te schamen, hield zij dit echter stil voor het volk. De Regeering miskende en miskent nog de belangen van ons volk, een handelsnatie! Nederland liet en laat andere landen voor gaan, waar het de eerste had kunnen en moeten zijn en trouwens heden nog kan zijn.

Geografische lectuur is voor een handelsnatie onontbeerlijk, hetgeen bewezen wordt door het verschijnen der vele geografische werken, gedurende Neerlands gouden eeuw. Onderzoeken we nu, in hoeverre ons volk van geografische lectuur geniet, dan komen we tot treurige resultaten. De geografische lectuur is zoo goed als geheel in miscrediet geraakt bij ons volk. Populaire beschrijvingen van landen en volken worden zelden gelezen; de koopman zit heden niet met een werk over dat volk, waarmede hij handel drijft, in handen, maar wel geniet hij in zijn vrijen tijd van een zwoelig, bros, hol romannetje. Het meerendeel der Nederlandsche uitgevers is huiverig, onwillig, een geografisch oorspronkelijk werk te doen verschijnen, uit vrees voor te weinig debiet. Alle groote werken van onze Geografen, Sinologen, etc. verschijnen dan ook meestal in een der moderne talen. Het Aardrijkskundig Genootschap is wel voorgegaan met het uitgeven van grootere aardrijkskundige werken in de Nederlandsche taal, studies veelal, maar ondervond hiervan weinig genoegen. Het lijvige werk van Blink [1]) over Nederland moet nu door den uitgever tegen veel verminderden prijs verkocht worden; andere aardrijkskundige beschrijvingen verhuizen naar den antiquarischen boekhandel; een handboek der aardrijkskunde kan in Nederland zijn debiet niet vinden, getuige de lijvige handboeken van Kramer en P. R. Bos. De laatste voltooide het zijne zelfs ziet. Bij het optreden eener belangrijke gebeurtenis op den aardkloot, b.v. tijdens den Anglo-Boer

[1]) Dr. H. Blink, Nederland en zijn bewoners, Handboek der Aardrijkskunde en Volkenkunde van Nederland met kaarten en afbeeldingen. I, II en III. Amsterdam z. j.

oorlog, de Lombok-expeditie, den Russisch-Japanschen oorlog, regent het ook in Nederland, grootere en kleinere werkjes, zelfs brochures, maar bij uitzondering genieten enkele er van een flink onthaal en bovendien, hoeveel van die werken zijn niet vertaald uit het Duitsch, Fransch of Engelsch tot ons gekomen? Werken over Nederlandsch Oost- en West-Indië wachten steeds te vergeefsch op koopers en lezers; vele ervaren uitgevers beweren eenvoudig: alles wat Nederlandsch Oost- of West-Indië betreft, is bij ons volk niet geliefd. De zending, zoowel de Protestantsche als de Roomsch-Katholieke, moge door ons volk ondersteund worden, over de volken, waartusschen de Nederlandsche zendelingen het geloof verkondigen, bekommert men zich niet. Eene geschiedenis der Roomsch-Katholieke zending behoort nog steeds tot de vrome wenschen en wat betreft de geschiedenis der Protestantsche zending, gaat men te rade bij onze naburen. Mijne aanbieding aan meer dan één uitgever, het werk van Warneck [1]) voor Nederland te bewerken, werd gewezen van de hand, niet zelden met het motief: »velen zullen dit boek bezitten en zou dus eene Nederlandsche vertaling eene mislukking zijn." En toch, door belangstellenden in de zending veel te laten lezen over de landen en volken, waar en waartusschen onze zendelingen vertoeven, bewijst men de aardrijkskunde een grooten dienst. De ervaring echter heeft mij geleerd, dat men die belangstellenden juist moet zoeken onder de jeugd.

Enkele schrijvers voor de jeugd hebben ingezien, dat aardrijkskundige beschrijvingen meestal meer bij het jonge volkje, dan bij ouderen in den smaak vallen. De werken van Jules Verne b.v.b., waarin de jeugd ongemerkt veel met aardrijkskunde in aanraking komt, worden door hen verslonden. Jammer maar, dat in deze werken te veel gephantaseerd wordt, evenals in die van Cooper, Aimard, e. a., waardoor de jeugdige lezers verkeerde

---

[1]) G. Warneck, Abriss der Geschichte der protestantischen Mission. 5 Auflage. Berlin, 1899.

voorstellingen krijgen. Enkele Nederlandsche auteurs hebben dat ingezien en gaven daarom meer getrouwe schilderingen, o. a. de heer N. van Hichtum. In den laatsten tijd heeft een Italiaan, Salgari, zich hierop geworpen. Zijne aardrijkskundige schilderingen en tafereelen komen veelal met de waarheid overeen. Op verzoek der uitgeversfirma Mosmans Sr. te Venlo, heb ik twee werken van Salgari voor de Nederlandsche jeugd bezorgd [1]).

Ook onderwijsmannen zagen het nut der aardrijkskundige lectuur voor de schooljeugd in en bewerkten verhalen en schetsen. De werkjes van Ten Have en Laban, Van den Heuvel, Bos, Gouverneur, Van der Heyden e. a., zijn voldoende bekend. In enkele werken voor voortgezet onderwijs en studie gaven schrijvers als Ten Have, Aitton, Blink, Schuiling e. a., uittreksels uit aardrijkskundige beschrijvingen. M. i. is dit zeer goed gezien.

Aardrijkskundige studies zijn bij ons volk nog minder geliefd, dan geografische beschrijvingen, etc. De beknopte, maar grondige studie van wijlen P. R. Bos [2]), is door Nederlandsche leeken zeer weinig gelezen. Mijne beide studies over de zending [3]) ondervonden in het naburige Duitschland meer bijval dan in ons eigen landje; van eene er van is zelfs eene Duitsche vertaling in bewerking. Van mijne studie over de afstammingsleer [4]), waarin ik toch

---

[1]) E. Salgari—H. J. Bartels, De strijd om den Kohinoor. Venlo, 1905 en E. Salgari—H. J. Bartels, De geheimen der Ganges-delta. Venlo, 1905.

[2]) P. R. Bos. De plaats der Aardrijkskunde in het systeem der wetenschappen. Groningen, 1878.

[3]) H. J. Bartels. De Zending en de Staatkunde. Rotterdam, 1903 en H. J. Bartels. Zendelingen en Koloniaal — Bezit of de plaats der zending en zendelingen in de Koloniale Geschiedenis. Opgedragen aan Z. M. Leopold II, Koning van België. Hardinxveld, 1904.

[4]) H. J. Bartels. Het leven der ouders, de geboorte

een geheel nieuw onderwerp ter sprake bracht, schreef een zeker Rotterdamsch uitgever mij — vóór eenige jaren was die uitgever nog zelf auteur, maar op letterkundig terrein — »Voor uw studie zullen in Nederland slechts ± 250 belangstellenden te vinden zijn." 't Karakteriseert de belangstelling van ons volk in de Geografie, als een gewezen letterkundige zich een dergelijk oordeel durft aan te matigen. Tot eer der Nederlanders zij het gezegd, dat de belangstelling grooter was, vooral onder de artsen, maar Duitschlands wetenschappelijke mannen voelden er meer voor. Ik vond het zelfs een groote eer, dat het Gesellschaft Kosmos de studie in haar tijdschrift onder „Bücherschau" publiceerde [1]).

De weinige belangstelling in de Geografie door de Nederlanders aan den dag gelegd, blijkt ook nog uit het geringe ledental van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, want ofschoon dit ledental nu eens beneden, dan weer boven de 600 bedraagt [2]), heet ik dit toch klein, nl. voor een handelsnatie als Nederland, die in het buitenland, o. a. in Duitschland den roep heeft door handel rijk te zijn, want iedere Hollander heet in Duitschland dumm, maar tevens toch reich. Een Hollander ohne Geld kan men zich in Duitschland niet voorstellen. Het Genootschap bestaat al een flink aantal jaren en steeds blijft het ledental rond het getal 600 schommelen. Het ledental moest minstens 1500 tot 2000 bedragen voor eene handelsnatie als Nederland. Treurig

---

van het kind en de behandeling van kraamvrouw en zuigeling bij de Natuur-Volken, in verband met de afstammingsleer. Amsterdam, 1905. Op de geboorte wordt hier den nadruk gelegd.

[1]) Zie »Kosmos" Handweiser für Naturfreunde, herausgegeben vom Kosmos, Gesellschaft der Naturfreunde, Stuttgart. Band II 1905. Heft I, Seite 86, no, 2.

[2]) Naar Naamlijst der leden op 1 Juni 1900. (Bijvoegsel Tijdschrift. Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap. Tweede serie, Deel XVII, jaarg. 1900.)

voorwaar is het, dat het aantal leden in de overzeesche Bezittingen ook zoo heel groot niet is; tel ik goed, dan bedroeg dit voor 1900 op 1 Juni: 125, een getal, dat veel te klein is. Neen, dan is Duitschland ons veel voor! Het Gesellschaft Kosmos in 1904 opgericht, vond dadelijk veel bijval. Ook voor de Geografie is het van belang, daar toch het tijdschrift en de afzonderlijke uitgaven ook aardrijkskundige onderwerpen, of onderwerpen, die verwant zijn aan de Geografie, behandelen. Op 1 Januari 1905 ben ik lid geworden en mij werd toegekend het nummer: 7321. Bij het begin van den tweeden jaargang telde deze vereeniging dus reeds ver over de zeven duizend leden!

Het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap heeft zeer veel voor de aardrijkskunde gedaan. In den beginne was dan ook de sympathie van het volk groot. Ik herinner er aan, hoe men bij het uitrusten der expeditie van Koolemans Beijnen er op enkele plaatsen o. a. te Enkhuizen aan dacht de visscherij in de IJszee weder te doen herleven. Die plannen werden echter niet vervuld. En nu is het Nederlandsche volk bij lange na niet meer zoo standvastig en volhardend als zijn voorouders in den gouden eeuw. Deze laatsten werden door eene enkele mislukking, teleurstelling niet afgeschrikt, echter het Nederlandsche volk van heden wel. Dit heeft bij het op touw zetten eener wetenschappelijke onderneming te hoog opgeschroefde verwachtingen, een gevolg van de weinige geografische ontwikkeling. Te veel dachten de Nederlanders aan de directe voordeelen der verschillende expedities voor den handel. Die voordeelen echter kunnen eerst indirect gevoeld worden; zij zijn het gevolg van een samengesteld en ingewikkeld proces, waarin de aardrijkskundige onderzoeking een belangrijke factor vormt. Dat heeft het Nederlandsche volk indertijd te veel vergeten en vergeet het thans nog te veel, en het zag en ziet het verband der verschijnselen onder den indruk van het oogenblik te veel voorbij. De somtijds treurige houding der Regeering tegenover de bemoeiingen van het

Aardrijkskundig Genootschap en andere colleges, droeg het hare er toe bij, om het volk weer onverschillig te doen worden. Prof. Kan achtte het dan ook noodig bij het bespreken der Key-expeditie te zeggen: „dat hier te lande de verwachtingen, die men rechtstreeksch voor de praktijk van de geografische expedities koesterde, wel wat verminderd waren, al hield men de wetenschappelijke beteekenis in waarde."

De geringe geografische kennis der Nederlandsche kooplieden leidt vooral in geldzaken tot buitensporigheden. Dit is maar al te duidelijk bewezen. Kooplieden en bankiers niet op de hoogte met Amerikaansche toestanden, geen denkbeeld hebbende van de trusten en de allesbehalve eerlijke handelingen der millioenenkoningen van de Unie, staken hun lieve geld, zelfs sommige banken, ongeveer 1 millioen gulden, in de Amerikaansche trusten. Het gevolg was, dat allen er geschoren uitkwamen en millioenen aan Nederlandsch geld in handen der Amerikanen achterbleef. Vele kleine luiden, die hun spaarpenningen bij sommige banken hadden gebracht, gingen te niet. Zoo leed dus weer een groot gedeelte van het Nederlandsche volk schade en schande door te weinig kennis der Geografie, want deze factor mag ook bij zulke zaken niet onderschat worden. 't Is kras, hoezeer de Nederlanders van den tegenwoordigen tijd zich door schijn laten verleiden. Voor de Amerikaansche zwendelarij met hun schijn-goede toekomst had men handen met geld over, terwijl men voor Oost-Indië geen cent wil afstaan en men daar zijn kapitaal niet op het schaakbord wil plaatsen. De heer W. A. Loonen o. a. schreef in een der nummers van den Preanger-Bode [1]) naar aanleiding van een artikel in „l'Illustration" over den steeds toenemenden handel in pisangs in de Vereenigde Staten, dat de Java-banaan zeer geschikt was ter vervoering naar plaatsen in Noordelijk-Azië, o. a. Shanghay, al de havens

---

[1]) Zie o. a. ook „Wetenschappelijk Nieuws voor Iedereen", jaarg. II, pag. 34.

van Japan en verder geheel Australië en Nieuw-Zeeland. Voor het nemen van een proef was in ieder geval stellig niet veel geld noodig. En wie heeft de proef genomen? Tot heden niemand! Terecht zegt de heer Loonen dan ook: Men zoekt naar nieuwe bronnen van inkomsten en de meest voor de hand liggende en de gemakkelijkst te exploiteeren genieten de aandacht niet, die zij verdienen."

Vele Nederlanders emigreeren naar de Unie of Vereenigde Staten van Noord-Amerika, om er armoede te lijden. De Duitscher Kolb toonde dit in een zeer lezenswaardige brochure aan. [1]) Ik heb onlangs duidelijk gemaakt, dat de Vereenigde Staten momenteel niet meer het geschiktste land voor Nederlandsche emigranten is en wijl de Nederlander nu toch niet wil emigreeren naar Nederlandsch Oost- of West-Indië, brak ik een lans voor de Zuid-Amerikaansche Republiek Peru [2]), het land, waarvan de groote Alexander Von Humboldt in zijn Kosmos getuigde: „Hier zal zich vroeg of laat de volksplanting der gansche wereld vereenigen" en waarvan E. Carrey schreef: „Uit reden der menigvuldige reizen, die ik in verschillende oorden heb ondernomen, heeft men mij dikwijls gevraagd, welk land, volgens mij, het beste der wereld was. Zonder aarzelen antwoordde ik hier: „Peroe." De Peroeaansche Regeering toonde zich zeer dankbaar voor de moeite, welke ik genomen had, door studie van het land te maken en deze studie te publiceeren. Ik ontving nl. eene dankbetuiging en bovendien het fraaie portret van Z. Exc. E. Larrabure Y Unanue, Minister van Buitenlandsche Zaken. [3]) Mijne plannen een gids te schrijven voor de Nederlandsche emigranten en Peroe bij hen meer bekend te maken, leden schipbreuk door den bekrompen geest der Nederlandsche

[1]) Kolb, Als werkman in Amerika. 2e druk. Venlo 1904.

[2]) H. J. Bartels, De Republiek Peroe als land voor Emigratie, Kolonisatie en Kapitaal-afzet (Wetenschappelijk Nieuws voor Iedereen. Jaargang II, pag. 65.)

[3]) Voor iedereen ter inzage.

uitgevers en hun weinigen durf. Mijn plan stuitte af op: „Vrees voor te weinig debiet," maar zullen nu met behulp der Peroeaansche Regeering wel verwezenlijkt worden.

Schande is het voor Nederland, dat andere landen ons overvleugeld hebben. 't Is om schaamrood te worden, als men leest, hoe andere Regeeringen zeer intensief voor hun volk optreden. Onze handelsvloot is voor een land als het onze veel, veel te klein. Landen als Italië, Spanje, Rusland, Zweden zijn ons nog voor, wat betreft het aantal schepen en het tonnengehalte hunner vloot, hetgeen het volgend lijstje, ontleent aan „Der Stein der Weisen" voor 1899 aantoont:

Italië. . .	1162	schepen;	855.478	tonnengehalte.
Spanje . .	712	»	621.145	»
Zweden. .	1373	»	552.785	»
Nederland .	*383*	»	*444.450*	»

Het Duitsche Rijk breidt zeer zijn handel uit. Duitschers vindt men dan ook zoowat overal op aarde. Geografische beschrijvingen verschijnen er in Duitschland in menigte en het Duitsche volk, jong en oud, grijpt er gretig naar en de goede invloed blijft niet uit. Zelfs België is ons ver voor. Belgen vindt men bijna ook overal. Onze zuidelijke nabuur heeft ons, wat betreft de innige aanraking met China overvleugeld. Deze jeugdige, maar energieke natie wist zich de concessies van mijnexploitatie en spoorweg-aanleg in het Verre Cathay te verzekeren en zond tot uitvoering der werken bekwame ingenieurs uit. Zij heeft weten te verkrijgen, dat China ook op de tentoonstelling te Luik krachtig vertegenwoordigd is en wel door den Chineeschen commissaris Wong, die China op de wereldtentoonstelling te St. Louis vertegenwoordigd heeft. Aan de Belgische Universiteiten zijn een aantal Chineesche jongelieden als studenten ingeschreven. De Belgen hebben van China de vergunning verkregen een nieuwen spoorweg aan te leggen van 250 K.M. lengte van Kainfong naar Honan en zelfs is te Brussel een Chineesch Consulaat en een Chineesche Kamer van Koophandel gevestigd.

Stel daar nu eens tegenover de voordeelen van Nederland in »het Rijk van het Midden" behaald! Zij kunnen tot nulla gereduceerd worden, ten minste wat betreft de stoffelijke voordeelen, zooals deze behaald zijn door België. Met het doel de handelsbelangen van België met Columbië te bevorderen en uit te breiden, is te Brussel een Columbiaansch gezant aangesteld in den persoon van den heer Carlos Calderon Reyes, oud-Minister van Buitenlandsche Zaken en Financiën. Een nieuwe spoorweg wordt aangelegd tusschen Stanley-Falls en de streek der Lusambo (Congo), eene lijn ter lengte van 200 à 300 K.M. De Belg Naus is, opgeklommen tot Minister van Staat en voornaamste raadsman van den Grootvizier van Perzië. Maar geeft Koning Leopold dan ook niet het voorbeeld aan zijne onderdanen? Naast het nieuwe Koloniaal Museum te Terveuren bij Brussel heeft de Koning het plan opgevat eene »école coloniale" op te richten, met het doel, jongelieden op administratief of militair gebied voor de Koloniën op te leiden en verschillende andere plannen meer door den Koning gemaakt. Zij wijzen er op, dat Hij zijn volk landen en volken der aarde wil doen kennen. Z. M. denkt aan de woorden van zijn Minister, die eenmaal gezegd heeft: »Is het waar, dat de wereld zal toebehooren aan hem, die ze het best kent, dan heeft België meer dan eenig ander land er groot belang bij de kennis der aarde te beoefenen, want meer dan eenig ander land heeft het er behoefte aan, gedurig nieuwe verkeerswegen te vinden voor zijn nijverheid en zijn handel."

De medewerking der Regeering bij geografische doeleinden ten nutte van handel, scheepvaart en industrie is onontbeerlijk, maar ook ons nationaal kapitaal moet meewerken. Met de geringe geografische kennis der Nederlandsche kooplieden en kapitalisten valt dit niet te verwachten. Gelukkig echter komt ook hierin langzaam verandering. Volgens het Koloniaal Verslag van den Consul-Generaal der Nederlanden G. D. Advocaat, gevestigd te Sjanghay, is het aantal Nederlandsche firma's dat zich nu in China gevestigd heeft, toegenomen; een

Nederlandsche Bank en een Java—China—Japan-lijn is opgericht, terwijl een Nederlandsch industrieel lichaam zich aangesloten heeft bij een mijnbouw-syndicaat in China. Zie hier een verblijdend verschijnsel, een schrede op den goeden weg! Zou nu in ons Nederland (met België en de Koloniën) een werk over China reden van bestaan hebben of niet? Zou juist hierdoor niet de aandacht nog meer op dit voor ons Nederlanders in vele opzichten zoo belangrijke land, gevestigd worden? [1]) Het wetenschappelijk geduld om af te wachten, is er. Het Belgisch Ministerie van Buitenlandsche Zaken heeft een verslag openbaar gemaakt, uitgaande van de Belgische legatie in Peking: Wat moeten de Belgen doen, om in China hun handel en nijverheid uit te breiden? [2]) Menige wenk komt daarin voor, die nu ook voor ons Nederlanders nuttig kan zijn. Enfin van België moet Nederland het waarschijnlijk weer leeren, precies alsof wij geen knappe Sinologen hebben! Ook is men Nederland in het buitenland verre voor op het gebied van schenking van legaten etc. aan wetenschappelijke stichtingen, voor wetenschappelijke doeleinden. De Amerikaansche geldkoningen zijn steeds nummer een met zoo iets, doch ook in Duitschland is dit wel in de mode, evenals in nog andere landen. Echter in Nederland gebeurt zoo iets hoogst zelden. Regeering en volk lieten b.v.b. L. Serrurier [3]) maar schrijven en wrijven over zijn museum.

De lezer ziet uit het bovenstaande, hoe weinig de

---

[1]) H. J. Bartels. China, De Chineezen geschetst in hun leven, zeden en gewoonten en naar hunne economische, sociale en staatkundige verhouding en in hunne verhouding tot de Europeesche volken. 1905.

[2]) Zie Nederlandsch Exportblad, 11e jaarg., no. 258, 13—20 Juli 1904, pag. 2937 of Wetenschappelijk Nieuws voor iedereen, 1e jaarg., pag. 640, bij het art. van H. J. Bartels, Nederlands Politiek tegenover China.

[3]) L. Serrurier, Museum of pakhuis? Leiden, 1893 en Museum of mesthoop? Leiden, 1893.

Nederlander in het algemeen — uitzonderingen natuurlijk zijn er — voor de Geografie gevoeld. Maar de Regeering gaat ook voor! En die handelwijze der Regeering is mij onbegrijpelijk. Ik sluit mij aan bij de woorden van den heer J. H. Jacobs:[1]) »In onzen tijd met zijn hooge eischen op elk gebied, ook bij het drijven van handel en het beoefenen der verschillende takken van nijverheid en landbouw, treedt de wetenschappelijke zijde steeds meer op den voorgrond. Wil een volk of een persoon op dit gebied iets van beteekenis bereiken, dan moet hij in menig opzicht met oude gewoonten breken en nieuwe wegen bewandelen, die aan een vorig geslacht geheel onbekend waren. Engeland, hoewel van oorsprong een handelsnatie van den eersten rang, is niet met zijn tijd medegegaan en moet toezien, dat het in menig opzicht door een pas herboren Rijk als Duitschland op zijde of zelfs voorbij gestreefd wordt. En waaraan heeft Duitschland de belangrijke plaats, die het thans in dien wereldhandel inneemt, te danken? Voor een groot deel aan de volhardende studiegeest van het Duitsche volk. Handelsvereenigingen werden opgericht met het doel na te gaan, welke markten voor de Duitsche handel en nijverheid te bereiken waren, en om zich op de hoogte te stellen van de behoeften en eigenaardige wenschen der vreemde volken. Men liet geen gelegenheid voorbij gaan, om nieuwe relaties aan te knoopen of nieuwe terreinen van arbeid te ontginnen, terwijl men tevens de belangen van den handel bij eigen en vreemde Regeeringen bepleitte."

Voorzeker is er in ons land op dit gebied iets verricht en ook de heer Jacobs erkent dit dankbaar, maar bij lange na toch niet genoeg. Nederland is achterlijk, hoofdzakelijk, omdat de Regeering de aardrijkskunde verwaarloost, en het meerendeel der bevolking door de slappe handelingen der Regeering in slaap gesust wordt, waar-

---

[1]) J. H. Jacobs, Concordia Res Parvae Crescunt. Een woord aan Nederlanders en stamverwanten. 's-Gravenhage, 1902.

tegen zelfs de waarschuwende stem van enkele echte Nederlanders niets vermag. De Nederlandsche Regeering ziet een voorbeeld in haar vinnigen concurrent Engeland. Ook daar wordt de aardrijkskunde verwaarloosd tot schade voor den handel. Nederland ziet een voorbeeld in Duitschland: daar wordt de aardrijkskunde intensief beoefend. Nederland ziet een voorbeeld in België, waar ook de aardrijkskunde hoog gehouden wordt, en toch wil de Regeering het Hooger Onderwijs in de Geografie aan onze Universiteiten maar steeds niet verbeteren. Want het is het Hooger Onderwijs in de Geografie dat op het Lager-, Middelbaar-, Gymnasiaal- en Handelsonderwijs, in 't kort op het geheele volk een invloed ten goede kan uitoefenen. In het onderstaande tracht ik dit aan te toonen.

De Regeering heeft het Hooger Onderwijs in de Aardrijkskunde zoo goed als geheel buitengesloten, terwijl zij in het buitenland eene belangrijke plaats inneemt; ik verwijs hier o. a. naar Duitschland en Frankrijk.

Ongeveer 30 jaren geleden, werd door den invloed van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam een leerstoel in de Aardrijkskunde opgericht, waar Dr. C. M. Kan tot hoogleeraar benoemd werd. Dit voorbeeld vondt bij de Regeering geen navolging; langen tijd is dit de eenige leerstoel in de Geografie geweest. In 1896 moest Prof. Hermann Wagner [1]) over Nederland schrijven: »Die Niederländischen Universitäten verhalten sich wie bisher, gänzlich ablehnend der Erdkunde gegenüber, prof. C. M. Kan ist in Amsterdam nicht nur der einzige Professor, sondern überhaupt der einzige akademische Vertreter dieser Wissenschaft, schon seit 20 Jahren." En in het overzicht teekent de heer Wagner Nederland aldus aan: »Die Geographie ist unvertreten an allen drei Staat (Rijks-) Universitäten." Eerst in 1900 werd aan Dr. H. Blink op zijn verzoek door de Regeering tot wederopzegging

---

[1]) Geographisches Jahrbuch. Jaargang 1896

verlof verleend als privaat-Docent aan de Universiteit te Leiden op te treden, om onderwijs te geven in de aardrijkskunde. De aardrijkskunde wordt bij het Hooger Onderwijs in Nederland dus vertegenwoordigd door één Hoogleeraar (Amsterdam) en één privaat-Docent (Leiden)!

De wet op het Middelbaar Onderwijs erkende in 1863 het nut der aardrijkskunde, en er werden dan ook examens Middelbaar Onderwijs Aardrijkskunde in het leven geroepen. Iedereen kon daarvoor studeeren, echter moesten dadelijk de vragen: hoe? uit welke boeken? met wiens hulp? en in welke richting? worden opgeworpen. Want aan de Universiteiten was geen ziertje hulp te bekomen en leeraren, tot wien een studeerende zich om raad kon wenden, waren er niet. Men liet eenvoudig iedereen op dit onbetreden veld zoo goed en zoo kwaad als het ging den weg zoeken, geen wonder dan ook, dat van de eerste examens M. O. uit dien tijd vreemde staaltjes verteld worden. Examinators en examinandi tastten eenvoudig in het duister rond.

Bij het optreden van Prof. Kan als hoogleeraar in dit vak, werd de toestand gunstiger. Niet alleen was er nu een examinator bij de examens, waardoor deze meer paedagogisch werden ingericht, maar tevens was er — en dit is wel het belangrijkste — hulp voor de examinandi. Prof. Kan kon den candidaten den weg afbakenen. Met dankbaarheid moet erkend worden, dat zulks ook is geschied en het geschied nog, maar veelal bepaalde Prof. Kan zich tot het geven van inlichtingen; het volgen zijner colleges achtte hij meer dan eens niet noodzakelijk voor candidaten M. O. aardrijkskunde. Prof. Kan bepaalde er zich niet toe zijne lessen zóó in te richten, dat zij alléén waren een cursus voor candidaten examen M. O. Prof. Kan bakende dus wel den weg af door het geven van inlichtingen, maar liet aan het eigen initiatief, aan den eigen studieijver en denkkracht over, den afgebakenden weg verder te volgen. Deze zienswijze door Z. Hooggel. steeds zooveel mogelijk voorgestaan, verdient m. i. alle anerkennung want vooreerst toch zijn de studenten niet allen even

ontwikkeld in Geografie als zij voor het eerst als colleganten of toehoorders de lessen volgen, een motief waarmede een opleider voor examens wel degelijk rekening moet houden, en ten tweede zijn niet alle studenten even snel van begrip, zoodat de opleider steeds zijne studenten moet kennen door en door, om steeds de vruchten van zijn onderwijs te kunnen plukken. Bovendien zijn de studenten geen kinderen meer, die men nog kan leiden wat betreft de wijze van studeeren, maar heeft zich reeds op dien leeftijd een studiewijze vastgezet, een wijze van opnemen der leerstof, die iedereen voor zichzelf het gemakkelijkst zal vinden en die niet zelden bij twee individuen geheel verschillend is. Een opleider voor examens moet dus wel zijne studenten door en door kennen, wil hij zijn onderwijs zóó inrichten, dat allen er evenveel of ongeveer evenveel nut van trekken. Bij het Hooger Onderwijs worden deze punten te veel over het hoofd gezien, vandaar dan ook, dat het Hooger Onderwijs niet steeds heeft beantwoord aan zijn doel en werkelijk goede studiekrachten 't moeten afdoen voor minderwaardigen. Trouwens een algeheele leiding voor het examen M. O. aardrijkskunde zou ook niet te behalen zijn door Prof. Kan's colleges te volgen, want Z. Hooggel. doceert geen wiskundige aardrijkskunde of cosmographie. Als eenig Hoogleeraar in de Geografie ligt het dan m. i. ook meer op den weg van Z. Hooggel. zijn onderwijs en zijn verdere bemoeiïngen op het terrein der Geografie — en deze zijn waarlijk niet weinige — dienstbaar te maken aan de algemeene volksbelangen. Dankbaar moet erkend worden, dat dit gedurende zijne 30-jarige ambtsvervulling ook is geschied en Z. Hooggel. heeft m. i. dan ook steeds het recht gehad in zijne verslagen over de examens M. O. aardrijkskunde te klagen over het gebrek aan voldoende opleiding der candidaten.

Het aantal leeraren M. O. aardrijkskunde groeit nog elk jaar in ons land aan. Den voor hen door Prof. Kan of Dr. Blink of wijlen P. R. Bos afgebakenden weg hebben zij steeds gevolgd. Echter niet allen, die met

succes of met minder gunstig gevolg het examen aardrijkskunde M. O. hebben afgelegd, zijn echte aardrijkskundigen geweest, hetgeen blijkt uit het stadium van rust, dat zij intreden, als het examen achter den rug is. Ik wil geenszins ontkennen, dat de studietijd daarvan de oorzaak is. Want het alles behalve aangename vooruitzicht te worden geëxamineerd door examinators die niet zelden niets afweten van studie-ijver, studie-wijze enz. van den candidaat, doet een studeerende zeer afmatten, waardoor de lust, de liefhebberij in het vak zelf verloren gaat. Zij, die werkelijk flink gestudeerd hebben, leggen het niet zelden af tegen hen, die weinig of niets gedaan hebben, op het geluk komt het niet zelden op het examen aan en is de candidaat er dan eenmaal door, dan wordt het studeeren veelal op zijde gezet. De akte in den zak is voor velen voldoende. De opgedane kennis tijdens den studietijd — laat deze kennis dan veel of weinig zijn — wordt dan zelden meer bijgehouden en na eenige jaren weet de leeraar M. O. aardrijkskunde dikwijls nog minder van zijn vak dan een candidaat-hoofdonderwijzer. En dergelijke lieden heeten dan nog maar steeds „bevoegd", met hun weinige kennis en hun algeheel gebrek aan studie- en onderzoekingslust, terwijl anderen, die werkelijk iets voor de Geografie voelen, haar steunen door onderzoek etc. tegenover die nietsdoeners, eenvoudig maar „onbevoegd" blijven heeten. Vergelijkt men dan het voordeel dat de Geografie in 't algemeen trekt van beide categoriën van personen, dan is het weldra duidelijk, over wie het gunstigst moet geoordeeld worden. Zeer zeker mag een Geograaf toornen, als hij enkelen, die het voorrecht hadden in de z.g. exacte wetenschappen te studeeren en voor wie het Hooger Onderwijs alles gaf, met lawaai en geschetter ziet optreden, als zij de Geografen betrappen op eene natuurkundige fout, te meer omdat dit veelal geschied door personen, die op de eerste bladzijden van hun schrijven ten duidelijkste aantoonen, dat zij van aardrijkskunde totaal geen verstand hebben. Maar treurig is het, dat juist zij, die de aardrijkskunde zeer intensief beoefe-

nen, zelfs zóó, dat zij ook anderen nog liefde voor deze wetenschap trachten en zullen inboezemen, door hen, die de akte M. O. bezitten, eenvoudig met een lachend schouderophalen worden aangezien, door hen, die hun vak oneer aandoen, door hen, van wie geen warmen invloed voor deze wetenschap uitgaat. Een onderwijzer bij het gewoon lager onderwijs kan een ander jongeling voor het ambt van onderwijzer opleiden, maar vele leeraren in de Geografie met akte M. O. is het in één woord eene onmogelijkheid iemand voor het examen, dat zij zelf hebben afgelegd vaardig te maken, eenvoudig, omdat zij evenveel verstand van vele der te bestudeeren onderwerpen hebben dan de leerling zelf! Het kan geen verwondering baren, dat het plan van wijlen Dr. Steijn Parvé, om nl. een Tentoonstelling van aardrijkskundige hulpmiddelen door de Vereeniging van leeraren bij het M. O. te doen tot stand brengen, na zijn overlijden niet tot uitvoering kwam, maar verwondering kan het eveneens niet baren, dat een dergelijke tentoonstelling eerst 20 jaren later tot stand kwam en dan nog wel door het initiatief van een niet-aardrijkskundige, als men het zoo noemen wil, nl. van Dr. F. Groneman, voorzitter van het Hoofdbestuur bij de Vereeniging van leeraren bij het M, O., een natuurkundige, die echter veel belang stelt in Geografie, en zelfs van bepaalde deelen er van studie gemaakt heeft. Maar weinigen van die bevoegden hadden ook aan zoo iets gedacht! Echter op alle regels zijn uitzonderingen, zoo ook hier. Met eere moeten genoemd worden leeraren M. O. Aardrijkskunde, die de studie niet hebben laten varen en wier invloed op het volk niet gering mag geschat worden, o. a. wijlen P. R. Bos [1]), Schuiling, Zondervan e. a. voor Nederland en Junius voor Nederlandsch Oost-Indië. De heer Zondervan is het, die veel aandeel heeft gehad in het tot stand komen van de Tentoonstelling. Doch ook van hen, die de aardrijkskunde

[1]) Dr. H. Blink, Een Herinnering aan P. R. Bos als Geograaf (Vragen van den Dag, 17e Jaarg. 1902, blz. 481).

slechts uit liefhebberij beoefenden, ging veel invloed uit voor 't algemeen o. a. van wijlen Van der Aa, Kuijper e. a. De heer Kuijper wordt niet ten onrechte genoemd de nestor der Nederlandsche Geografen.

De toelating van Dr. Blink als privaat-Docent in de aardrijkskunde aan de Hoogeschool te Leiden moest door elk Nederlander, die een open oog heeft voor de belangen onzer natie, met vreugde begroet worden. Edoch, veel blijdschap heeft dit bij het Nederlandsche volk niet verwekt; vele groote Nieuwsbladen maakten er zich van af met eene korte aankondiging, een gevolg van de weinige belangstelling in Geografie. Te meer nog had dit feit belangstelling en blijdschap moeten verwekken, wijl Dr. Blink zoozeer op en top een Geograaf is. Zijne verschillende studies over de Geografie van Nederland en die over onze Koloniën en Bezittingen, Europeesche volken en de volken der vreemde werelddeelen toonen aan, dat hij een open oog heeft voor Nederlands belangen, voor de belangen en behoeften van zijn volk. In zijne entree-rede zegt hij o. a.: „Mijn doel zal daarom zijn onderwijs te geven in de land- en volkenkunde, zoowel van Nederland als van zijn Koloniën en Bezittingen, zoowel van de Europeesche volken en landen als van de landen en volken der vreemde werelddeelen.

„Ik zal trachten de landschappen der aarde te schetsen in hun natuurlijken toestand en, om de vormen en verschijnselen, welke zich van tijd tot tijd daarbij voordoen, niet in de reeks der onbegrepen toevalligheden te doen verzinken, maar het oog te openen voor het causaal verband der verschijnselen, zal ik aan de hand der onderzoekingen, door specialiteiten op verschillend gebied verricht, het ontstaan dier toestanden en vormen trachten te verklaren, zoover dat mogelijk is.

„Doch dit laatste zal, gelijk ik zeide, niet mijn hoofddoel zijn; het is de noodwendige methodische aanvulling en verheldering der feiten en verschijnselen, door eenige groepen uit de algemeene- of natuurkundige aardrijkskunde, toegepast op bepaalde gevallen.

„Wanneer tijd en omstandigheden het mogelijk maakten, zou een behandeling der algemeene aardrijkskunde wenschelijk zijn, doch met het bescheiden begin mag ik daarmede niet aanvangen.

„Langs den genoemden weg nu hoop ik iets er toe bij te brengen, dat het oog geopend wordt voor geografisch waarnemen, opdat de natuurvormen en verschijnselen, die een aldus opgeleid geograaf later als reiziger ziet, voor hem geen geheimzinnigheden zijn, maar door hem worden nagegaan, worden gekend in hun eigenaardigheden, opdat hij wete, waarop hij te letten heeft bij de waarneming, en de eenvoudigste hulpmiddelen leere gebruiken die daarbij van dienst kunnen zijn. Zoo zal de geograaf-reiziger de pionier kunnen worden van de specialiteit, die in bijzonderheden, in details uitwerkt en nagaat, wat hij in ruwe trekken heeft verricht" [1]).

De heer Blink heeft zich zeer zeker op een praktisch standpunt geplaatst. Door onderwijs te geven in de land- en volkenkunde van Nederland en zijne Koloniën en Bezittingen, door andere volken den Nederlander bekend te maken, hem de behoeften der vreemde volken te leeren kennen, zal hij ten minste in kleinen kring iets er toe bijdragen om de energie te doen ontvlammen op het gebied van handel en industrie. Maar ook wil hij den Nederlander vormen tot een pionier, die door waarneming en onderzoek Neerlands naam in het buitenland hoog houdt of onze kennis van de Bezittingen en Koloniën verrijkt. Door Dr. Blink toestemming te verleenen om als privaat-Docent in de aardrijkskunde op te treden, is Nederland een man rijker geworden, die door zijn onderwijs wil trachten den aardrijkskundigen naam van Nederland niet alleen hoog te houden, maar zelfs uit te breiden.

Doch op welk standpunt plaatste Dr. Blink zich ten opzichte van de opleiding voor leeraar bij het M. O.?

---

[1]) Dr. H. Blink, De Aardrijkskunde aan de Universiteit te Leiden. (Vragen van den Dag, Jaarg. 1901, bladz. 171).

In vele geschriften heeft hij reeds gewezen op het gebrekkige in het opleidings-systeem; in verbinding met Prof. Kan toonde hij dit meermalen aan in de verslagen der examens M. O. Vele leeraren in de aardrijkskunde telt Nederland, die door zijn voorlichting en raad hun studie voor examen M. O. volbrachten. Hij zelf zegt: »Mijn optreden bij de faculteit der letteren bewijst reeds, dat ik in de eerste en voornaamste plaats leerlingen verwacht van hen, die studeeren in de Nederlandsche letteren. Zij toch zijn het, die voor een groot gedeelte later een arbeidsveld zoeken aan de H. B. Scholen en Gymnasiën, als leeraren in het Nederlandsch niet alleen, maar ook in de Geschiedenis en de Aardrijkskunde, hetzij in een der vakken afzonderlijk of in alle te zamen" [1]). Voorzeker is het zeer goed gezien van onzen privaat-Docent, dat ook personen met den titel van Dr. in de letteren, die als leeraar in de aardrijkskunde willen optreden, wel eens wat mogen weten van de Geografie — hij zelf weidt daarover in zijn entree-rede zeer uit —, maar in zijn geheele rede spreekt hij niet van anderen, die ook gaarne Examen Middelbaar Aardrijkskunde zouden willen afleggen en waarvan Dr. Blink zelf zegt, dat de opleiding van die personen zoo gebrekkig is. Geen woord daarover in zijn rede. Zeer zeker heeft dit velen teleurgesteld en met recht, ofschoon hiermede nog niet gezegd is, dat Dr. Blink die personen geheel zal uitstooten. In ons land zijn er velen, die als zij slechts gelegenheid hadden, hun liefde tot de Geografie zouden laten blijken, maar die personen, jongeren veelal, zijn bij het lager onderwijs meestal werkzaam en op hen valt zoo zelden de aandacht. Maar 't zijn juist die jongeren, die volksonderwijzers, die bezield met liefde voor de Geografie, op het volk, waartusschen zij vertoeven, waartusschen zij geboren en getogen zijn, invloed kunnen uitoefenen ten voordeele der aard-

---

[1]) Entree-rede van Dr. Blink. (Vragen van den Dag, Jaarg. 1901, bladz. 11).

rijkskunde. Bij hen heet het nu, geen hulp bij Prof. Kan, geen hulp bij Dr. Blink en zij verzinken in onverschilligheid, onwetend als zij zijn, dat iemand met een goed hoofd en voorlichting en raad van onzen Hoogleeraar of privaat-Docent, het gestelde doel toch kan bereiken, nu nog precies even goed als voorheen, Door eene enkele categorie te bewerken, zal Dr. Blink bezwaarlijk zijn doel bereiken, nl. door zijn onderwijs invloed op het volk uit te oefenen. Wie zoo iets bereiken wil, moet zich wenden tot het volk zelf, maar vooral tot hen, waarin het volk vertrouwen stelt en aan wie het zijn kinderen toevertrouwd.

Nederland bezit nu twee leerstoelen in aardrijkskunde bij het Hooger Onderwijs, waarvan echter nog een stoel die van een privaat-Docent is. Voor een handelsnatie als het Nederlandsche volk is dit aantal beslist te gering. Vijf universiteiten (Amsterdam 2, Leiden 1, Utrecht 1 en Groningen 1) met slechts 2 leerstoelen in de Geografie is een schande! Nederland kan niet bloeien, kan nooit vooruitgaan in handel en nijverheid als dat niet veranderd, Engeland geeft het bewijs, dat door verwaarloozing der Geografie een land achteruitgaat, althans moeite heeft zich tegen concurrentie staande te houden. Duitschland geeft het bewijs, dat door beoefening der Geografie een volk bloeit, zelfs andere naties kan voorbijstreven. Daarom moeten de Nederlanders meer wetenschappelijk de aardrijkskunde gaan beoefenen: daarom moet aan elke universiteit in Nederland een leerstoel in de Geografie worden ingesteld, waarnaast privaat-Docenten kunnen, neen moeten werkzaam zijn. De president van een der Zuid-Amerikaansche Republieken richtte tot mij de vraag: »Wat moet ik doen om mijn land tot meerdere ontwikkeling te brengen?" Mijn antwoord luidde: »Richt aan Uwe Universiteiten een leerstoel in de Geografie op, liefst aan elke universiteit een en laat op die stoelen plaats nemen, jonge, krachtige Geografen, die Uw volk ontwikkelen en Uw land door woord en beeld in het buitenland bekend maken. Uw volk zal dan met een nieuwen geest doortrokken worden

en zich met ijver in den tredmolen der twintigste eeuw werpen en buitenlanders zullen zich in Uw land vestigen, aangetrokken door het flinke en ruime bestaan, dat Uw land hen aanbiedt." Als antwoord daarop volgde: »Ik stem toe, dat mijn land alléén door een dergelijken maatregel tot bloei zal kunnen gebracht worden; echter nog een vraag wensch ik door U beantwoord te zien, nl. deze: »Op welke manier zal een Geograaf aan een onzer Universiteiten het gemakkelijkst zijn doel bereiken?" Zie hier mijn antwoord: »De Geograaf wende zich in de eerste plaats tot hen, die tot hem komen, tot hen, die hij zijne colleganten, studenten noemen kan. Dezen zal hij opleiden tot geograaf-reizigers, pioniers, die Uw eigen land aan de onbekendheid ontrukken, of tot onderwijzers aan inrichtingen met voortgezet onderwijs, de trappen tot de universiteit. Door het laatste zal hij invloed uitoefenen op het aardrijkskundig onderwijs aan dergelijke inrichtingen; maar ook moet hij trachten tot het volk door te dringen, het volk te leeren kennen en de jeugdige krachten, die hij geschikt acht voor zijn doeleinden moet hij tot zich trekken en desnoods gratis of wel met behulp van den Staat opleiden tot mannen, die elk op zijn geliefkoosd terrein, hun land tot meerderen bloei zullen brengen. Hij, die dan met voorliefde zich bezig houdt met ethnografie, zal Uw volk aan een nader onderzoek onderwerpen; een ander voelt zich getrokken tot de geologie, hij zal Uw land geologisch verkennen, enz. Zoo ieder op z'n terrein. Ik zeg niet, dat de Geograaf die allen moet opleiden tot mannen van wetenschap, neen; hij legge slechts den grondslag in hun binnenste; door eigen studie kunnen zij het zelf dan een heel eind brengen en al zijn zij dan toch nog geen leiders van expedities in den wetenschappelijken zin des woords, zij zijn pioniers en er is dan reeds veel bereikt. Maar onontbeerlijk is en blijft steeds de welwillende medewerking der Regeering, welke immer zoo krachtig mogelijk moet zijn."

Op dit antwoord volgde toen eene aanbieding van het ambt van universiteitsprofessor. Zie dit standpunt, dat ik

elders [1]) reeds heb medegedeeld, zou ik onzen nieuw te benoemen Nederlandsche Geografen ook willen toewenschen. De Nederlandsche Geografen moeten zoeken en zij zullen vinden jonge krachten, die zich voelen getrokken tot handel en nijverheid, doch die nu door hun weinige kennis van de Geografie en hare aanverwante wetenschappen, de sluimerende krachten niet ontwikkelen, en daardoor ook niet toonen kunnen. Zoowel op het onderwijs als op het geheele volk moeten zij hun invloed doen gelden, door geschriften en door de daad. Maar ook hier is de medewerking der Regeering beslist onontbeetlijk, in de eerste plaats noodig. De Regeering mag niet vergeten, dat er allereerst krachten noodig zijn, die zich op een dergelijk standpunt plaatsen.

De geestige Prof. Penck heeft eens, niet ten onrechte, de 19de eeuw, »Das Jahrhundert der Messungen" genoemd. Van de landontdekkingen en in kaart brengen der kustlijnen moest de 19de eeuw afzien; het binnenland der groote vastlanden en eilanden, moest opgemeten worden. Voor de 20ste eeuw is echter weer iets anders weggelegd. De 19de eeuw heeft over 't algemeen weinig meer te meten overgelaten, de 20ste is voorbeschikt om de volken, op die gemeten gedeelten van den aardkloot wonende, te leeren kennen in hun zeden en gewoonten, economische- en sociale toestanden enz. In vorige eeuwen is dit doel der Geografen van de 20ste eeuw zóó verwaarloosd, dat zelfs der Geografen hun eigen volk ter onderzoek is overgebleven. Duitschland en het Duitsch sprekende Oostenrijk gaven den stoot. Geografen als Kirchhoff, Penck, Wagner, Supan e.a. bewerkten hun eigen land en volk. In aansluiting daarmee ging Dr. Blink voor Nederland voor. En 't is juist dit onderzoek der bevolking, dat de Geografen kan maken tot de zoekenden naar jeugdige krachten; niet de jeugdige krachten moeten naar hen komen, zij moeten ze vinden en dat is alleen mogelijk voor een

---

[1]) Hub. J. Bouten (H. J. Bartels), Die Descendenz-Theorie. Dem Prof. Dr. Ernst Haeckel gewidmet.

zoekenden. De jeugdige krachten, nog door het stof der niet te billijken onwetendheid bedekt, moeten daarvan gezuiverd worden; de 20[ste] eeuw moet mede »Das Jahrhundert der suchenden Geografen" genoemd worden. In ons land zouden hier reeds toe gerekend kunnen worden wijlen Prof. Van der Lith en wijlen Prof. Gustave Schlegel. Beiden stelden veel belang in de studeerende jongelingsschap, maar beiden zochten ook. 't Was Prof. Schlegel, die weldra in mij een beoefenaar der zeden en gewoonten van het eigenaardige Chineesche volk zag. Meermalen mocht ik zelfs zijne zeer gewaardeerde hulp ondervinden o. a. bij de samenstelling van mijn »China"; zelfs nog toen Z. Hooggel. het gebruik zijner oogen verloor, wist de brave man, de uitstekende geleerde, mij niet beter te erkennen dan door zich mijne pennevruchten over China of die, waarin iets over dat land en volk voorkwam, te laten voorlezen. Navolgers hebben beide geleerden in Nederland niet gevonden; misschien zijn de door hen gevormde jongeren hierin de evenbeelden hunner leermeesters; echter is het hun onmogelijk dit »zoeken" tot heden in Nederland aan de dag te leggen, omdat in ons land voor hen geen plaats is, ten minste de Regeering, maakt geen plaats voor hen — ofschoon er plaats genoeg is bij rijp overleg — De Geografen bij het Hooger Onderwijs zijn m. i. de personen, die door de jeugdige krachten te trekken, hen te voeden met hun wetenschappelijken kost, een invloed ten goede kunnen uitoefenen op ons volk, op zijn onderwijs, zijn handel, zijn industrie. Maar nog eens gezegd: medewerking der Regeering is een eerste vereischte en vooral aan noodzakelijke behoeften, b.v. het bijwonen van studiereizen door Leeraren M. O., onder leiding van een binnen- of buitenlandsch Geograaf, indertijd door Zondervan [1]) verdedigd, moet de Regeering voldoen.

---

[1]) H. Zondervan, Studiereizen van leeraren in de aardrijkskunde. (Tijdschrift Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap. Tweede serie, Deel XVIII, jaarg. 1901, Pag. 668. Rubriek Mededeelingen.)

Duitschland gaat ook hierin onze Regeering weer voor [1]).

Het was niet aangenaam te wijzen op den treurigen toestand der Geografie in ons vaderland. Maar het volksbelang eischt, dat schaduwplekken niet bemanteld worden. Nederland kan nog bloeien door zijn handel, zijn industrie als de Regeering slechts het groote belang van de beoefening der aardrijkskunde inziet, als de Regeering slechts doorgrond is van de noodzakelijkheid voldoend Hooger Onderwijs in de Aardrijkskunde te verschaffen. Hare Majesteit, onze geëerbiedigde Koningin, heeft bij de nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs, bevoegdheid verkregen buitengewone Hoogleeraren aan te stellen. Het kwam mij daarom wenschelijk voor de ergerlijke toestanden eens in het licht te stellen en de dringende behoefte van Nederland in Harer Majesteits gunst aan te bevelen. Hoe roemrijk zou het voor Nederland zijn, als onze jeugdige Koningin ons, handelsnatie, verraste met de benoeming van buitengewone Hoogleeraren in de Aardrijkskunde aan elk onzer Rijks-Universiteiten en dan als eerste begin van een roemrijke daad, Haar leermeester Dr. Blink de voorkeur verleende, door zijn privaat-Docentschap te veranderen in een buitengewoon Hoogleeraarsambt!

HUB. J. BOUTEN.

Venlo, Mercatorstr. 5.

Juni '05.

---

[1]) Hermann Wagner, Die Lage des geographischen Unterrichts an den höheren Schulen Preussens um die Jahrhundertwende. Denkschrift. Hannover und Leipzig 1900.

Aardrijkskundige Werken

voor het

Onderwijs en Aardrijkskundige Studies

van

H. J. BARTELS

(HUB. J. BOUTEN)

Reeds verschenen of nog ter perse.

A. VOOR HET ONDERWIJS.

1. Ons Vaderland. Eerste Aardrijkskundig Leerboekje voor het Gewoon Lager Onderwijs.
2. Oost en West. Eerste Aardrijkskundig Leerboekje van Nederlandsch Oost- en West-Indië voor het Gewoon Lager Onderwijs, maar vooral ten dienste van het onderwijs ten plattenlande.
3. Nederlandsch Oost- en West-Indië. Beknopt Leerboek der Aardrijkskunde van Nederlandsch Oost- en West-Indië.
4. De Vijf Werelddeelen. Beknopt Leerboek der Aardrijkskunde.
5. Beknopt Leerboek der Aardrijkskunde van Nederland.
6. Vragen, Opgaven en Opstellen over de Natuurkundige Aardrijkskunde. Een Studie- en Repetitieboekje voor Candidaat-Hoofdonderwijzers(essen) e.a.
7. Vraagstukken, benevens Vragen, Opgaven en Bouwstoffen voor Opstellen over Cosmographie. Met aanteekeningen, vele examen-opgaven en zooveel mogelijk de antwoorden der vraagstukken, ten dienste van inrichtingen voor Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs, Cursussen voor de Hoofdacte en vooral voor Zelfstudie.

8. Landbouw-Aardrijkskunde. Beknopt Leerboek der Landbouw-Aardrijkskunde.
9. Handboek der Handels-Aardrijkskunde. Met Litteratuur-opgaven, Beschouwingen over de zeden en den economischen toestand der vreemde volken, etc.
10. Nieuw Leerboek der Cosmographie.

B. STUDIES.

1. De Zending en de Staatkunde of zijn de zendeling-genootschappen en zendeling-orden zuiver religieuse of politieke lichamen?
2. Zendelingen en Koloniaal-Bezit of de plaats van Zending en Zendelingen in de Koloniale Geschiedenis.
3. Het leven der ouders, de geboorte van het kind en de behandeling van kraamvrouw en zuigeling bij de Natuur-volken in verband met de afstammingsleer.
4. Het Niederrheinisch Westfälische Steinkohlen-Syndicaat of Nederland en zijn behoefte aan brandmateriaal.
5. Het Gele Gevaar.
6. Het Duitsche Toltarief en Neerlands Belangen.
7. China. De Chineezen geschets in hun leven en zeden, in hun staatkundige economische- en sociale verhouding en in hun verhouding tot de Europeesche volken.
8. Die Descendenz-Theorie (Drei Studien). Lebensart und Geburt — Die Niedere Naturvölker und die Pithecoïden-Theorie — Die Empfindlichkeit des Menschen. Dem Prof. Dr. Ernst Häckel gewidmet.

C. WERKEN VOOR DE JEUGD.

1. E. Salgari. De Strijd om den Kohinoor.
2. E. Salgari. De Geheimen der Ganges-delta.

22